

**ATVIN'İN YUSUFELİ İLÇESİ AĞZINDA ÇEKİM EKLERİNİN AYIRT EDİCİ
ÖZELLİKLERİ**
DISTINCTIVE CHARACTERISTIC OF INFLECTIONAL SUFFIXES IN THE DIALECT
OF ARTVIN

ÜMİT HUNUTLU

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of
Turkish Language and Literature

umit.hunutlu@erdogan.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-1410-1203>

ÖNDER KORUK

Uzman, Milli Eğitim Bakanlığı, Çayeli Fen Lisesi
Scientist, Ministry of Education, Çayeli Science High School
korukonder@hotmail.com

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-3, Aralık-December 2021 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 19.10.2021
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 17.11.2021
Sayfa-*Pages* : 59-93.

ARTVİN'İN YUSUFELİ İLÇESİ AĞZINDA ÇEKİM EKLERİNİN AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ*

*Doç. Dr. Ümit HUNUTLU***

*Önder KORUK****

Özet

Yusufeli, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde yer almaktadır. İdari bakımdan Artvin ili yönetim sınırları içerisinde bulunan Yusufeli, Çoruh Nehri Havzası'nın, Orta Çoruh kesiminde kurulmuş olup kuzeyden Altıparmak Dağları, güneyden ise Mescit Dağları'nın doğu uzantılarıyla sınırlandırılmıştır. İlçe ağız özellikleri bakımından kuzeydoğu grubu ve doğu grubu ağızları arasında bir geçiş noktasıdır. Ayrıca Kıpçak Türkçesinin izlerini taşıyan tarihî bir geçmişe de sahiptir (Uyğur 2010; Uyğur 2017). Bu sebeple ağız araştırmaları için özel bir yere sahiptir.

Bu çalışmada Yusufeli araştırma bölgesindeki çekim ekleri ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Yusufeli ağzında kullanılan çekim eklerinin hem fonetik bakımdan hem de işlev bakımından standart Türkiye Türkçesi ile ne gibi benzerlik ve farklılıkları olduğu örnekler üzerinden ortaya konulmuştur. Ayrıca bu değişimlerin sebepleri üzerinde durulmuştur.

Yusufeli ilçe merkezi ve on sekiz köyden derleme yöntemiyle çeşitli dil malzemeleri toplanmıştır. Derlenen metinlerden çekim ekleri belirlenmiş ve çekim eklerinin ses ve şekil özellikleri ortaya konulmuştur. Çekim eklerinin köylere göre ses farklılıkları belirlenerek bu farklılıklara göre haritalar oluşturulmuştur. Bu haritalarda ilçenin köylere göre ağız farklılıkları belirtilmiştir.

DISTINCTIVE CHARACTERISTICS OF INFLECTIONAL SUFFIXES IN THE DIALECT OF YUSUFELI DISTRICT OF ARTVIN

Abstract

Yusufeli is located within the borders of the Eastern Black Sea region of the Black Sea region. Yusufeli, which is within the administrative borders of Artvin province, was established in the Middle Coruh part of the Coruh River Basin, and is bordered by the Altıparmak Mountains to the north and the eastern extensions of the Mescit Mountains to the south. The district is a transition point between the northeast group and the east group dialects in terms of dialect

* Bu makale, "Yusufeli Ağzı" adlı yayımlanmış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, umit.hunutlu@erdogan.edu.tr.

*** Milli Eğitim Bakanlığı, Çayeli Fen Lisesi, korukonder@hotmail.com.

characteristics. It also has a historical background bearing the traces of Kipchak Turkish. For this reason, it has a special place for researching dialects.

In this study, inflectional suffixes in the Yusufeli research area were examined in detail. The similarities and differences of the inflectional suffixes used in the Yusufeli dialect with the standard Turkey Turkish, both in terms of phonetics and functions, were revealed through examples. In addition, the reasons for these changes were emphasized.

Various language materials were collected from Yusufeli district center and eighteen villages by compilation method. Inflectional suffixes were determined from the compiled texts, and the sound and morphological features of the inflectional suffixes were revealed. The sound differences of the inflectional suffixes were determined according to the villages, and maps were created according to these differences. Dialect differences of the district according to the villages were indicated on these maps.

Key Words: Dialects, inflectional suffixes, Yusufeli, dialect atlas, phonetics

Giriş

Yusufeli ağızı ile ilgili ilk çalışma Turgut ACAR tarafından 1972 yılında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Artvin il merkezini, bazı merkez köylerini, Artvin'in yedi ilçesini ve ilçelerin bazı köylerini gezerek derlemeler yapan ACAR, Artvin için genel bir ağız çalışması hazırlamıştır. Çalışmasına 1967 yılında başlamış ve 1972 yılında bitirmiştir. Çalışmanın yapıldığı yıllar ve Artvin ilinin coğrafi yapısı düşünüldüğünde ACAR'ın ne gibi zorluklarla karşılaştığı tahmin edilebilir. Hatta çalışmanın ön sözünde ACAR karşılaştığı zorlukları şu şekilde dile getirmiştir: *"Bölgenin engebeli bir coğrafi konuma sahip oluşu köyden köye ulaşımına imkân vermediği gibi, ilçeler arasında bile çoğu zaman en güç şartlara katlanmayı mecbur kılıyordu."* (Acar 1972: 28). Yine ön sözün devamında karşılaşılan güçlükler ACAR tarafından şu şekilde sıralanmıştır: *"Tamamladığımız malzemeyi değerlendirdiğimiz de birtakım güçlüklerle karşılaştık. Zira hiç duymadığımız ve telaffuzunu dahi çıkaramadığımız çeşitli sesleri bölgemiz ağızlarında buluyor ve değerlerini çözemiyorduk."* (Acar 1972: 28).

Yapılan bu çalışma Sayın Prof. Dr. Leyla KARAHAN'dan temin edilebilmiştir. Çalışma eski tarihli bir doktora tezi olduğu için tam bir kitap hâlinde değildir. Daktilo yazısı ile yazılmış bir çalışma şeklindedir. Aradan onca yıl geçtiği için daktilo yazısı rengini yitirmiştir. Bir de bu çalışmayı fotokopi çektirdiğimiz için birçok bölümü çok zor okunur vaziyettedir. Çalışma incelendiği zaman "ses bilgisi" ve "şekil bilgisi" gibi bir ayrıma gidilmediği görülmüştür. Başlıklandırma sistemi belli bir metoda göre yapılmadığı için incelenmesi oldukça güç olmuştur. Bu çalışmada Yusufeli ağızına ayrıca yer verilmemiştir. Tüm Artvin ili ve ilçeleri genel olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Yusufeli ağızı ile ilgili geniş bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Fakat ACAR'ın yaptığı bu çalışma elde edilen metinler açısından oldukça zengindir.

Çalışmada Yusufeli ilçe merkezi ve on dört köye (Zeytincik, Yağcılar, Esendal, Kömürlü, Bostancı, Küplüce, İrmakyanı, Tekkale, Dokumacılar, Morkaya, Dağyolu, Kınalıçam, Yüksekoba, Bıçakçılar) gidilmiş ve toplam on beş adet metin elde edilmiştir. Dönemin ulaşım şartları dikkate alındığında ulaşılan ve elde edilen metin sayısı oldukça fazladır. Bu çalışmayı, Zikri Turan; "*Hem malzeme bakımından kusurlu hem de inceleme açısından oldukça sorunlu*" olarak değerlendirmiştir (Turan 2010:339).

Diğer bir çalışma ise Zikri Turan tarafından "Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı" adıyla yapılmıştır. Bu çalışma oldukça kapsamlıdır ve titizlikle hazırlanmıştır. Çalışmada Uşhum köyünün ağız özellikleri tüm yönleriyle ve kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve oldukça fazla sayıda metinden faydalanılmıştır. Fakat Yusufeli'nin sadece bir köyü incelendiği için bu çalışma da Yusufeli ilçesinin geneli için yeterli bir çalışma değildir.

Çalışmalardan diğeri 2015 yılında Harun Ertürk tarafından "Artvin İli Yusufeli İlçesi Demirkent (Erkinis) Köyü Ağzı" adıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma da Erkinis köyü için oldukça kapsamlı ve önemli bir eserdir. Köyün ağız özellikleri tüm yönleriyle metinlerden hareketle incelenmiştir. Ama bu yüksek lisans tezi de Yusufeli ilçesinin geneli için yapılmadığından ilçe ağzı ile ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır.

Bir diğer çalışma ise "Yusufeli Külliyyatı" adlı iki ciltlik eserdir. Taner Artvinli tarafından hazırlanan bu eserin bir bölümünde Yusufeli ilçesinin ağız özelliklerine değinilmiştir. Ama bu çalışmada sahaya çıkılmamış, metin derlenmemiştir. Zaten yazar da eserin ağız özellikleriyle ilgili bölümünde dil ve ağız çalışmaları konusunda eğitimi ve tecrübesi olmadığını belirtmektedir.

Bu çalışmada Yusufeli araştırma bölgesindeki çekim ekleri ayrıntılı şekilde incelenmiş, Yusufeli ağzında kullanılan çekim eklerinin hem fonetik hem de işlev bakımından standart Türkiye Türkçesi ile benzerlik ve farklılıkları örneklerle ortaya konulmuştur. Aşağıda tüm bu çekim ekleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

1. İsmi Hâlleri ve Hâl Ekleri

Cümlenin düzeni içinde adların yüklendiği görevi belirleyen, cümlede adın sözdizimi açısından rolünü ve öteki öğelerle ilişkisini gösteren, aynı zamanda anlam açısından ona belli bir özellik yükleyen durum kavramı çoğu dillerde adların biçim açısından değişimi ve çekimi biçiminde belirir (Aksan 2015: 90). İsmi hâllerini gruplandırma konusunda çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Muharrem Daşdemir isimler için otuz üç adet hâlin varlığından söz etmektedir (Daşdemir 2015: 71-95). Buna karşılık Zeynep Korkmaz ise isimlerde; "*Yalın durum, ilgi durumu, yükleme durumu, yönelme durumu, bulunma durumu, çıkma durumu, vasıta durumu, eşitlik durumu*" olmak üzere sekiz adet hâlden söz etmektedir (Korkmaz 2014: 282-327). Bu çalışmada Yusufeli ağzındaki isimlerin hâlleri incelenirken Zeynep Korkmaz'ın çizdiği çerçevede doğrultusunda sadece sekiz isim hâli ve eki incelenmiştir. Elde edilen metinlere bakıldığı zaman

Yusufeli ağzında kullanılan hâl eklerinin standart Türkiye Türkçesindeki ile görev bakımından aynı olduğu; ancak ses bakımından farklılıklar gösterdiği görülmüştür.

1.1. Yalın Hâl

Yalın durum, adın cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmayan yalın durumudur (Korkmaz 2014: 282). Yusufeli ağzında yalın durumdaki isimler hâl eki almaz.

askerluk (askerlik), arkadaş , işçi, elbise, böğürtlan (böğürtlen), alatrık (elektrik), budak, zurna, muhtar (muhtar)

1.2. İlgî Hâli

İlgî durumu, eklendiği ad ile başka bir ad arasında sahiplik, ilgî bağı kurma durumudur (Korkmaz 2014: 283). İlçenin büyük bölümünde ekin sadece yuvarlak kalın vokalli şekli olan /+(n)un/ kullanılmaktadır. Bu yuvarlaklaşma olayına Eski Anadolu Türkçesinde (Buran 1996: 61), Erzurum'un Çoruhboyu ağzlarında (Gemalmaz 1995: 275) ve yaygın olarak Çamlıhemşin ağzında rastlanmaktadır (Sarıahmet 2018:88).

eşkiyanun takibina (eşkiyanın takibine), **oğlanun evinun** kapsına (oğlanın evinin kapısına), **kızun** babasi (kızın babası), **babasinun** rızasıyla (babasının rızasıyla), Hemdi **Efendi'nun** yerina (Hemdi Efendi'nin yerine), **Toramangilun boştanun** ardına (Toramangilin bostanın ardına), **cevuzun** başında (cevizin başında), **malun** alafi (malın alafi), **tiyazemun** bir oğli (teyzemin bir oğlu), **elun** kapsına (elin kapısına), **uçinun** sigortasını yaturiyram (üçünün sigortasını yatırıyorum), **ketenun** kuçuği (ketenin küçüğü), **evun** sahibi (evin sahibi), **peygamberun** kevlila (peygamberin kavliyle), **sizun** yüzünüzü (sizin yüzünüzü), **Karağan Otelinun** bitün mermer işini (Karağan Otelinin bütün mermer işini) , **oğlinun** yanına getti (oğlunun yanına gitti)

Bunun yanında "*Kılıçkaya, Sütlüce, Darıca*" köylerinde ekin ince yuvarlak vokalli şekli olan /+(n)ün/ e de rastlanmıştır.

köyün naşırı, **köyümüzün** kışı , **gözümün** önünden

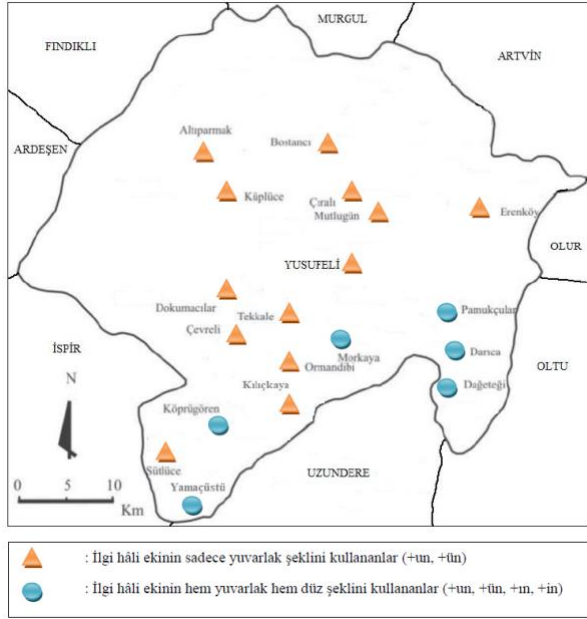
"*Merkez, Tekkale, Ormandibi, Kılıçkaya*" köylerinde ise ekin ince yuvarlak vokalli şekli olan /+ün/, sadece /g/ ünsüzünden sonra kullanılmaktadır.

yarisi kalmış **yemegün**, **Kolig'ün** yoğari mehlesina, **eşşegün** semerini, **Totig'ün** elina

"*Köprügören, Yamaçüstü, Darıca, Pamukçular, Dağeteği, Morkaya*" köylerinde ise ekin dar vokalli /+(n)ın/, /+(n)in/ şekilleri de kullanılmaktadır.

birinin oğli, **Memmed'in** kızına, **ardoçların**, **çamların** dibinda (ardıçların, çamların dibinde), **tağın** arkasında (dağın arkasında), **oranın** ismi, **bizim** zamanımızda, **Allah'ın** emri, **onların** şeylarına, **evin** önünde, **devenin** boynuni

İlgi hâli ekinin düzlük-yuvarlaklık bakımından yöredeki kullanımını gösteren harita şu şekildedir:

Haritadan da anlaşılacağı gibi ilgi hâli eki ilçenin büyük çoğunluğunda sadece yuvarlak şekli ile kullanılmaktadır. Güneye doğru inildikçe Erzurum sınırında ekin yuvarlak şeklinin yanında düz şekilleri de kullanılmaktadır. Ayrıca Sütlüce köyü bulunduğu yörenin kullanımına uymamakta ve farklılık göstermektedir.

Harita 1. İlgi hâli ekinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından)

1.3. Yönelme Hâli

Adla gösterilen nesneye, varlığa bir yönelme gösterir (Aksan 2015: 91). Yusufeli ilçesinin çok büyük bir bölümünde yönelme hâli ekinin kalın şekli olan /+(y)a/ tercih edilmektedir.

eşkiyanun **tağibina** gidarduğ bazı kera, uç kardeş bi **bahçeya** getmişla, bi **tanesina** bi yüzük birağursin, o köya çıktuğ, **herkesa** ey gün diliyeram, adamlar **kurbeta** gidiyêr, **madena** gidiyêduğ, **etegina** şey köymiş ip köymiş, askeriyanın **elina** geçti, sadá **şekera** para verurduğ, ondan sona **meseleya** girilir, çay kenarından **geriya** atmışti, beni Ezurum **Hasankale**'ya sevğ ettiler

Bunun yanında, Ezurum sınırında olan "*Morkaya, Dağeteği, Darıca*" köylerinde ekin ince vokalli şekli /+(y)e/ de kullanılmaktadır.

eve kim geler o zaman ki, girerdüğ kız **evine**, Allah'ın **emrine** yolçi ettiğ getti, **tehnelere** doldururlar yeruğ, o kişi biner **deveye**, gidecem **evime** tek başıma yaşıyecem

"*Ormandibi*" köyünde yapılan derlemelerde ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere, yönelme hâli eki geldiğinde iki ekin birleştiği tespit edilmiştir. Soruşturma yöntemiyle elde edilen verilere göre bu kullanıma yörenin genelinde rastlanmıştır. Bu duruma Erzurum ağızlarında da rastlanmaktadır ve Efrasiyap Gemalmaz bu olayı iyelik ve hâl ekinin tek bir ekte birleşmesi ve /+(a)n/, /+(e)n/ şekline dönüşmesi olarak tanımlamaktadır (Gemalmaz 1995: 281). Bu duruma Doğu Anadolu ağızlarında da rastlanmaktadır (Buran 1996: 144). Ayrıca bu hadiseyle ilgili

Muharrem Daşdemir bir çalışmasında şu bilgiyi vermektedir: “Bazı Anadolu ağızlarında zamirlerin yönelme, isimlerinse iyelik II. teklik şahıs yönelme ve yükleme hâllerinden sonra diğer ağızlarda bulunmayan bazı önemli ses bilgisel değişiklikler görülür: Bu ağızlarda söz konusu çekimlerde kelime sonunda bir “n” sesi/eki ortaya çıkmakta ve bu sestten önceki iyelik eki ile yönelme/yükleme hâli eki birleşerek ya ikiz ya uzun ya da normal bir ünlüye dönüşmektedir(Daşdemir 2008: 1-8). Bu hadise Yusufeli ağzının Kıpçak lehçeleriyle olan ilişkisine işaret etmektedir(Daşdemir 2008: 1-8). Bu ses hadisesinde ikinci teklik şahıs iyelik eki almış isimlerde iki ünlü arasında kalan damak "n"si bir çözülmeye uğramıştır. Bunun sonucunda önce damak sızıcıları, sonra onların akıcılaşıp düşmesiyle ikiz ünlüler ve bunların birleşmesiyle uzun ünlüler ortaya çıkmıştır. Gelişmenin son aşamasını ise uzun ünlülerin normalleşmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Daşdemir tarafından bu hadisenin aşamalarını belirtmek için şu örnek verilmiştir:

ev+i+ñ+e+n > ev+i+ng+e+n > ev+i+og+e+n > ev+i+oğ+e+n >

ev+i+öy+e+n > ev+i+øø+e+n > ev+ie+n > ev+ê+n > ev+e+n (Daşdemir 2008: 8).

Na olmuş **elan** dedi (Ne olmuş eline dedi), **pantolan** çamur bulaşmış (pantolonuna çamur bulaşmış), **saçan** boya surmuşsin (saçına boya sürmüşsün)

Dokumacılar ve Morkaya köylerinde ise Daşdemir’in bahsettiği dönüşüm hadisesi son aşamaya ulaşmamış ve "y" ünsüzü korunmuştur. Aynı durum "ben" ve "sen" zamirlerinde de yaşanmaktadır.

sen hamilesin şimdi **aklıyan** bişe gelyer olur (sen hamilesin şimdi aklına bişey geliyor olur), **sulariyan** dikkat edarsin (sularına dikkat edersin), **beyen** işaret edir (bana işaret ediyor), **seyen** anladem (sana anlatayım)

Tekkale köyünde ise ikinci tekil şahıs iyelik eki alan isimlerde yönelme hâli eki olarak /+va/ kullanılmaktadır. Bu kullanımda ikinci tekil şahıs iyelik ekinin /+ng/ > /+g/ > /+ğ/ > /+v/ şeklinde bir gelişim gösterdiği ve üzerine yönelme hâli eki aldığı düşünülmektedir.

hikayeler **akluva** gelsun (hikayeler aklına gelsin), **yúzuva** kaş bulamadum (yüzüne kaş bulamadım)

1.4. Yükleme Hâli

Yükleme durumu, geçişli fiil taşıyan bir cümlede, fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğu durumdur. Bu durumdaki ad, yüklem bildirdiği ve öznenin yaptığı işten etkilendiği için cümlede nesne görevindedir (Korkmaz 2014: 290). Yükleme hâli ekinin yuvarlak şekilleri hiç kullanılmamaktadır. İlçenin merkezinde ve derleme yapılan on sekiz köyde yükleme hâli eki olarak ekin sadece düz, dar ve ince şekli olan /+i/ tercih edilmektedir.

harklari yapturdum (arkları yaptırđım), Hamzet'ün **köprisini** yaptırduğ., **unumi** eladum **elegümi** aşum, **okulumuzi** geçtuğ (4-8), soydilar **uştumuzi başumuzi** (7-52) (soydular üstümüzü başımızı), **boğozı** geçardı (boğazı geçardı), **ahori** diyem mi (ahırı diyeyim mi), **ocağumuzi** tütürdi, buğday **unini** ugúdur (buğday ununu öğütür), **çocuğı** aldı gotürdi, hayal gibi görüyam sizun **yúzunúzi** (hayal gibi görüyorum sizin yüzünüzü)

"Dokumacılar" köyünde ise ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere yükleme hâli eki geldiği zaman, arkaik bir kullanımın izleri görölmektedir. Bilindiği gibi Eski Türkçede ikinci tekil şahıs iyelik eki olan damak "n" si ilerleyen dönemlerde "n-g" diye ayrılmıştır. Tercih edilen /g/ sesi zamanla /ğ/ye, sonra da /y/ sesine dönüşmüştür. Ardından da yükleme hâli ekinin eski Türkçedeki kullanımı olan /+un/, /+in/ getirilmektedir. Böylece ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere yükleme hâli eki geldiği zaman iki ek birlikte /+yun/, /+yin/ şekline dönüşmektedir.

komuriyun alursin (kömürünü alırsın), **otuyun** kıoyarsin (otunu koyarsın), **sobayın** yağarsin (sobanı yakarsın)

"Merkez, Köprügören, Dokumacılar, Darıca, Pamukçular" köylerinde, ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere yükleme hâli eki geldiği zaman; yukarıda bahsettiğimiz arkaik kullanım biraz daha değişmektedir. İkinci tekil şahıs iyelik ekinin damak "n"sinden dönüşen şekli olan "y" ünsüzü de düşme temayülü göstermiştir. Böylece yükleme hâli ekinin eski kullanımı olan /+un/, /+in/ tek başına kullanılmaktadır. Bu örneklerdeki yapılar "murad+u+n" şeklinde eksiz yükleme hâli olarak düşünülebilir; ancak "komuriyun, otuyun" gibi örnekler hadiseyi aşınma olarak ele almamıza sebep olmuştur. Bu durumda örneklerde yer alan "muradun" kelimesinin gelişimini şu şekilde gösterebiliriz:

murad+ung+un > murad+ug+un > murad+uğ+un > murad+u+un > murad+un

Allah heyirli **muradun** versun (Allah hayırlı muradını versin), **azuğun tozuğun** aaal (azığımı tozuğunu al), senin **kızın** benim oğluma iştamaya gâldım (senin kızını benim oğluma istemeye geldim), **salçan** yaparsin (salçanı yaparsın), sanun **çocukların** gaturmağ biza ait (senin çocuklarını getirmek bize ait), **gözlárın** yumdun (gözlerini yumdun)

"Bostancı" köyünde ise ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelerde ikinci tekil şahıs iyelik eki + yükleme hâli eki = /+vi/ şeklindedir. Örnekteki kelimenin:

"kızungi > kızuğı > kızuvi" şeklinde oluştuğu düşünölmektedir.

senun **kızuvi** benim oğluma iştamaya gâlduğ (senin kızını benim oğluma istemeye geldik)

1.5. Bulunma Hâli

İsimleri fiillere bağlar ve genellikle fiilin içinde, üstünde, üzerinde oluştuğunu belirtmek için kullanılır (Vural vd. 2017: 150). Yusufeli ağzında bulunma hâli ekinin tonsuz şekilleri olan /+ta/, /+te/ kullanılmamaktadır. Ekin ünsüzünde, tonlu olan /d/ sesi ve yöreye has bir aşırı

patlayıcı olan /t̥/ sesi tercih edilmektedir. İlçenin çok büyük bir bölümünde bulunma hâli ekinin sadece kalın vokalli şekli kullanılmaktadır.

bin dokuz yüz **ellida** gâldi kaza buraya, getmiş **bahçeda** nayisa bi daha atmişla, düğünler ela yapiliyedi o **tarihta**, sağlğum **yerinda** , bundan soğra bu, **bolükta** yatmiycağ dedi, **soğukta** furun murun yaqamiyērdük, **teravida** namaz kiliyēdum, hepisi gebermiş, bi **gecada**, **günda** bi tansiyon habi kullanderdim, dörd ay **gurbetta** kaldım, arazi birkaç **yerdaydi**, o **haneda** oküz yoğsa, **irmağta** çocuk olmişti, Cumhuriyet **devrinda** yaşıyoğ, Yoo **pileğta**

Erzurum sınırında olan "*Morkaya, Dağeteği ve Darıca*" köylerinde ise ekin kalın vokalli şeklinin yanı sıra ince vokalli şekli de kullanılmaktadır.

merzelerde iki üe gün kaldım, **köyde** yaşıyörüm, saten gendümüz de **kurbette**, **tümende** tümen tümen onuncu **tümende**, biz **köyde** şimdi çuvalı aluruğ, elehtirik **işlerinde** özel **işlerde** çalışmışım, gece eğitimi varidi bizim **devrimizde** (23-14)

1.6. Ayrılma Hâli

İsmi fiile bağlayan ve genellikle fiilin kendisinden uzaklaştığını, ayrıldığını belirten bir hâldir (Vural vd. 2017: 150). Bulunma hâli ekindeki ses özelliklerinin aynıları ayrılma hâl eki için de geçerlidir. Ekin ünsüzünde, tonlu olan /d/ sesi ve yöreye has bir aşırı patlayıcı olan /t̥/ sesi tercih edilmektedir. İlçenin çok büyük bir bölümünde ayrılma hâli ekinin sadece kalın vokalli şekli kullanılmaktadır.

Pağda bahçeda çalışurduğ **eskidan**, Bu tağlar **yerindan** ayrılır bir gün, **sabağtan** gidán aledi, **deredan** taşurdük, malın **işkembesindan** yaparlar, söz alurlar **annesindan babasindan**, **elekğtan** elanur, pilegi **toprağtan** yapiyela

Bulunma hâli ekinde olduğu gibi Erzurum sınırında olan "*Morkaya, Dağeteği ve Darıca*" köylerinde ekin kalın vokalli şeklinin yanı sıra ince vokalli şekli de kullanılmaktadır.

Ahmet Budağ, Morkaya köyü Derepaş **Mehlesinden**, yaşım seksen, **eskiden sergiden** çok para toplireem, **benden** razidur, elehtirik **işinden** emekli olmuşım, **ağabeyimden** ayrıldım, **hatirimden** gece gündüz çıkmiyor

1.7. Vasıta Hâli

İsmin belirttiği varlık ve nesnenin fiildeki oluş ve kılışta "vasıta" olarak kullanıldığını veya "birliktelik" ifade ettiğini gösterir (Kartalhoğlu 2007: 52).

/+(i)nan/ eki inceleme yapılan köylerin neredeyse tamamında kullanılan bir vasıta hâli ekidir. Bu ek ünlü ile biten kök ve gödelere geldiği zaman /+ynan/, ünsüz ile biten kök ve gövdelere geldiği zaman da /+(i)nan/ şeklindedir. Ekin yapısı /+la+n/'dır. Vasıta hâli eki üst üste gelmiştir.

yolciluķınanatlarnan Erzürüm'a götürürduk. anne babaların **şeyiyanrizasiyan** oni iŝtarla, çocukları **nayinan** egladurduk, **hikayeyinan**, **bilmeceyan** işta, bu dünyaya da mi gelye, **beninan** demiŝ, **atinan** gidardi, **ķarneynan** etmeg aldılar, **okúzinan** gâturudıla, **oraĝinan** biçarduk, **atinan** gelin götürürduk, **tirpannan** biçardılar, hayvan **sirtiyan** Erzürüm'a dört güne gettuķ rehmetluķ **babaminan**, yazın yaylaya çıkiyruķ **malinan țavarinan**, **taksiyan** gâlmıŝıla

Erzurum sınırında bulunan *Morkaya*, *Daĝeteĝi* ve *Darıca* köylerinde ise ekin ince şekli olan $/(i)nen/$ 'e de rastlanmıştır.

paramızinen ofis alamerduk, **öküzinen döĝerinen** döĝerduk, bir **kaleminden** üc yıl okudum

Tekkale, *Çevreli*, *Sütlüce*, *Daĝeteĝi*, *Küplüce*, *Bostancı*, *Altıparmak* köylerinde ise ekin $/(i)la(n)/$, $/(i)le(n)/$ ŝekilli örneklerine de rastlanmıştır.

elumuz **ilan**, hayvan **sirtiyla** odun taşunurdi, Haķķun **emriyla** dirilur bir gün, tarlalar bi herg edilurdi okúz **ila**, Allah'un **emrila** peyĝamberun **ķevlila** senun ķizuvi benum oĝluma iştamaya gâlduk, okúz **ila** dógarduk, dirgán **ila** savururduk, Peyĝamberin sünneti **saniyesiyle**, İmamı Azam'ın **irşadiyle** biz sizá elçi gâlduk, ekmeĝi **áleg ile** yapiruk

1.8. Eşitlik Hâli

Eşitlik durumu, eklendiĝi adla fiil veya cümlelerin başka bir ögesi arasında karŝılaŝtırmaya dayanan birbirinden farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurma durumudur (Korkmaz 2014: 328). Yapılan çalışmada on sekiz köy ve ilçe merkezi olmak üzere toplam on dokuz farklı yerden toplam otuz metin derlenmiŝtir; fakat bu metinlerin hiçbirinde eşitlik hâli eki $+/ca/$, $+/ce/$, $+/ça/$, $+/çe/$ 'ye rastlanmamıştır. Yusufeli ağzında bu ek çok nadir kullanılan bir ektir. Çalışmanın bu baŝlığında verilen örnekler metinlerde bulanamadıĝı için soruşturma yöntemiyle elde edilmiştir.

Yusufeli'nin çok büyük bir bölümünde bu ekin sadece kalın şekli olan $+/ca/$, $+/ça/$ kullanılmaktadır: günlarca, duŝmanca (duŝmanca), gönlumca, evvelca, dostça, hızlıca (hızlıca), açukça (açıkça), güzelca, alçaķça, vb.

Sadece kalın şekilleri kullanılan diĝer eklerde olduĝu gibi, Erzurum sınırında olan "*Morkaya*, *Daĝeteĝi* ve *Darıca*" köylerinde bu ekin kalın şeklinin yanı sıra ince şekilleri olan $+/ce/$, $+/çe/$ de kullanılmaktadır: evvelce, gönlümce, güzelce, garipçe, gizlice, küçükçe, vb.

2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri ismin karŝıladıĝı nesnenin bir ŝahsa veya bir nesneye ait olduĝunu ifade eden eklerdir (Vural vd. 2017: 147). İyelik ekleri; "konuŝan, dinleyen, hakkında konuŝulan" olmak üzere üç tekil, üç de çoĝul toplam altı ek olarak karşımıza çıkar (Daşdemir 2019: 69).

2.1. Birinci Tekil Şahıs İyelik Ekleri

İlçenin büyük bölümünde birinci tekil şahıs iyelik eki olarak ekin sadece yuvarlak, dar ve kalın ünlülü şekli olan /+(u)m/ kullanılır. Bu yuvarlaklaşma hadisesine Erzurum'un Çoruhboyu ağzlarında (Gemalmaz 1995: 268) ve Rize ağzlarında da rastlanmaktadır (Günay 2003: 112):

yaş**um**, k**aderum**, ev**umi**, iş**um**, an**am**, ded**em**, siğ**irum**, g**ózlarum**, eş**umla**

Erzurum'a bağlantı yolları üzerinde bulunan *Kılıçkaya*, *Köprügören*, *Yamaçüstü*, *Sütlüce*, *Morkaya*, *Pamukçular*, *Dağeteği*, *Darıca* köylerinde ise yardımcı ünlü kullanımında herhangi bir kural yoktur. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tüm ünlüler kullanılır.

eş**im**, ç**ucuklarım** (çocuklarım), ev**imi**, ceyez**im** (çehizim), padişah**ım**, niyet**im**, k**ulağlarım**, öküz**larım**, göz**ümün**

Kılıçkaya ve *Ormandibi* köylerinde birinci tekil şahıs iyelik ekinden önceki ünsüz /g/ ise, iyelik ekinin yardımcı ünlüsü /ü/ olmaktadır.

küç**ügüm**, bileg**ümdan**

2.2. İkinci Tekil Şahıs İyelik Ekleri

Birinci tekil şahıs iyelik ekinde olduğu gibi bu ekte de ilçenin büyük bölümünde, ekin sadece yuvarlak, dar ve kalın ünlülü şekli olan /+(u)n/ kullanılır.

kardeş**larun**, sepet**un**, silah**un**, bab**an**, paran**, evun**, rább**un**

Birinci tekil şahıs iyelik ekinde olduğu gibi bu şahısta da Erzurum'a bağlantı yolları üzerinde bulunan *Köprügören*, *Sütlüce*, *Morkaya*, *Dağeteği*, *Darıca* köylerinde ise yardımcı ünlü kullanımında herhangi bir kural yoktur. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tüm ünlüler kullanılır.

koyun**ların** (koyunların), toprağ**ın**, çift**in**, adam**ın**, çep**üğün**

İkinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere "yükleme hâli eki" ve "yönelme hâli eki" geldiğinde ekin /+y/ + /An/ şeklini aldığından "Hâl Ekleri" başlığı altında bahsedilmiştir. Bu hususa bu başlık altında tekrar girilmeyip sadece örnek vermenin yeterli olacağı düşünülmektedir.

komuriyun alursin (kömürünü alırsın), **otuyun** koyarsin (otunu koyarsın), **sobayin** yağarsin (sobanı yakarsın), senun **kizuvi** benum oğluma iştamaya gâlduğ (senin kızını benim oğluma istemeye geldik), sen hamilesin şimdi **aqluyan** bişe gelyer olur (sen hamilesin şimdi aklına bişey geliyor olur), **sulariyan** dikkat edarsin (sularına dikkat edersin), hikayeler **aqluva** gelsun (hikayeler aklına gelsin), **yüzüva** kaç bulamadum (yüzüne kaç bulamadım)

2.3. Üçüncü Tekil Şahıs İyelik Ekleri

Derleme yapılan köylerin tümünde üçüncü tekil şahıs iyelik eki olarak ekin düz, dar ve ince vokalli şekli olan /+(s)i/ kullanılmaktadır. Ekin sadece ince vokalli şeklinin kullanımına Özbek ve Yeni Uygur Türkçesinde de rastlanmaktadır (Kürüm 2015: 90).

keçisi, hanumi, ortasi, oğli, ucini, zahrası, tohumi, kocasına, kulaqlarında, harçluği, etrafına

Darıca köyünde sadece iki örnekte bu ekin yuvarlak, dar, ince vokalli şekli olan /+(s)ü/ye rastlanmıştır.

yetimin **yüzü**, yetimin davul zurnası olur mi **düğünü** olur mu?

2.4. Birinci Çoğul Şahıs İyelik Ekleri

İlçenin büyük bir bölümünde ekin yuvarlak, dar, kalın vokalli hali olan /+(u)mu/ kullanılmaktadır.

mahalle**mu**, nikah**mu**zi, ellar**mu**zi, yer**mu**z, bahç**mu**z, değirman**mu**z, dişlar**mu**z, karn**mu**z, siğirlar**mu**z

Diğer iyelik eklerinde olduğu gibi bu şahısta da Erzurum'a bağlantı yolları üzerinde bulunan *Köprügören, Sütlüce, Morkaya, Pamukçular, Dağeteği, Darıca* köylerinde yardımcı ünlü kullanımında herhangi bir kural yoktur. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tüm ünlüler kullanılır.

çocuklar**ımıza**, ev**imize**, makin**imiz**, köy**ümüzün**, elim**izdan**, günlár**ımız**, param**ızın**, mahalle**imiz**, mal**ımız**, şavar**ımız**, ann**emiz**, dedeler**imiz**, devr**imizde**

2.5. İkinci Çoğul Şahıs İyelik Ekleri

Elde edilen metinlerde ikinci çoğul şahıs iyelik ekinin kullanımına çok rastlanmamıştır. Burada verilen örneklerin büyük çoğunluğu soruşturma yöntemi ile elde edilmiştir. İkinci çoğul şahıs iyelik eki ilçenin büyük bölümünde /+(u)z/ şeklinde kullanılmaktadır. Ekin bu kullanımı Yusufeli'nin de içinde bulunduğu Doğu Grubu ağızlarının bir özelliğidir (Karahana 2014: 57).

hep**uz** (hepiniz), sizun yeduğ**uzun** (sizin yediğinizin), ev**uzda** (evinizde), buyúklar**uz** (büyükleriniz), perdelar**uz** (perdeleriniz), tarlalar**uz** (tarlalarınız), kitab**uz** (kitabınız), orađ**uz** (orağımız), tirpan**uz** (tırpanınız), vb.

Soruşturma yöntemiyle elde edilen bilgiler gösterdi ki diğer şahıslarda olduğu gibi, ikinci çoğul şahıs iyelik ekinde de Erzurum'a bağlantı yolları üzerinde bulunan *Köprügören, Sütlüce, Morkaya, Pamukçular, Dağeteği, Darıca* köylerinde yardımcı ünlü kullanımında herhangi bir kural yoktur. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tüm ünlüler kullanılır.

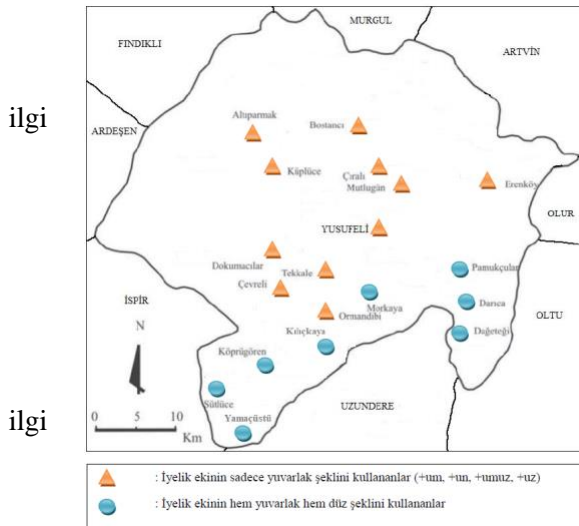
eviz (eviniz), **gözüz** (gözünüz), **çocuklarız** (çocuklarınız), **dişleriz** (dişleriniz), **zamanız** (zamanınız), **sebzeleriz** (sebzeleriniz) vb.

2.6. Üçüncü Çoğul Şahıs İyelik Ekleri

Bu ek; çokluk eki /+lar/, /+ler/ ile üçüncü tekil şahıs iyelik eki /+i/'nin birleşmesinden oluşur. Yusufeli ilçesinin tamamında, çoğul eki /+lar/ da olsa /+ler/ de olsa devamındaki iyelik ekinin her zaman ince ünlülü şekli olan /+i/ kullanılır. İlçenin büyük bir bölümünde üçüncü çoğul şahıs iyelik eki olarak /+lari/ tercih edilmektedir:

kendilari, etlarini, h̄arolari, onların şeylarini kilometrelerini, inekların t̄analari, onların lokuslarini, onların babalari, gözları, annelarına

Erzurum sınırında bulunan *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin ince olan /+leri/ şekline de rastlanmaktadır: **evleri**, **ineklerini**, **gözlerine**, **üzümleri**, **çiçekleri**, **resimlerini**, vb. Şimdiye kadar anlatılan iyelik eklerinin ilçe genelinde kullanımıyla ilgili (düzlük-yuvarlaklık bakımından) ortaya çıkan harita şu şekildedir:

Haritaya bakıldığı zaman; iyelik ekinin düzlük-yuvarlaklık bakımından kullanımının hâli ekinin kullanımına yakın olduğu görülmektedir. İlgi hâli ekinin yuvarlak şeklini kullanan köyler, iyelik eklerinin de yuvarlak şeklini kullanmaktadır. Bununla birlikte iyelik ekinin hem düz hem de yuvarlak şeklini kullanan köylerin sayısının, hâlinin yuvarlak şeklini kullananlardan fazla olduğu görülmektedir. Güneyde Erzurum sınırındaki köylerin tamamının ekin hem düz

hem de yuvarlak şeklini kullandığı tespit edilmiştir.

Harita 2. İyelik eklerinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından)

3. Çokluk Ekleri

Çokluk eki isimlerin çokluk şekillerini yapan bir işletme ekidir. İsmi karşıladığı nesnenin sayısının birden fazla olduğunu ifade etmek için teklik şekline çokluk eki getirilerek ismin çokluk şekli yapılır. Demek ki çokluk eki ismin karşıladığı nesnenin sayısının birden çok olduğunu ifade eden ektir (Ergin 2009: 220). Standart Türkiye Türkçesinde bu ek /+lar/, /+ler/'dir. Yusufeli ağzında ise bu ekte çeşitli ses değişimleri meydana gelmektedir. Yusufeli ağzının büyük bölümünde çokluk ekinin sadece kalın vokalli şekli olan /+lar/ kullanılmaktadır. Bu kullanıma Erzurum'un İspir ağızlarında da rastlanmaktadır (Gemalmaz 1995: 265).

düğünlarda, evlar, öğretmenlar, ekinlar, tarihlarda, gelinlar, hükümetlar (8-4), peynirlari, elbiselari, annelarına, yetkililere, arılarımız, şekerlar, dirgenlari, devirlarını, camılara

Çokluk ekinin sadece kalın vokalli şeklini kullanan köylerin büyük bölümünde eğer çokluk ekinden sonra başka ek gelmemişse çokluk ekinin sonundaki /r/ sesinin düştüğü görülmüştür. Ancak ekin ince vokalli şekli olan /+ler/'de /r/ sesi korunmaktadır. Ekin sonundaki /r/ sesinin düşmesine Erzurum'un Barhal ağızlarındave Karaçay-Malkar Türkçesinde de rastlanmaktadır. (Gemalmaz 1995: 264):

çocuğla, yemekla, dugúnla (düğünler), adamlar, kızıla (kızlar), Tirabizonlila, yaşlıla, okúza (öküzler)

Sadece kalın şekli kullanılan diğer eklerde olduğu gibi bu ekte de; Erzurum sınırında olan *Morkaya*, *Dağeteği*, *Darıca*, *Erenköy* köylerinde ekin kalın şeklinin yanında ince vokalli şekli olan /+ler/ de kullanılmaktadır.

düğünler, yimehler (yemekler), tehnelere (teknelere), düğünleri, yengeler, bağımciler, değirmenlerinde, senelerde

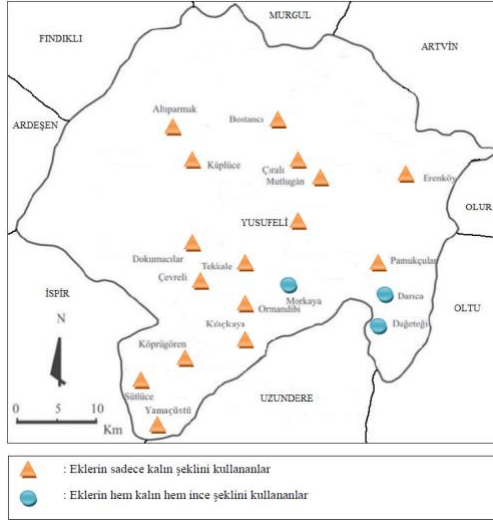
Bunun yanında bazı köylerde; çokluk ekinden sonra ünlü ile başlayan bir ek gelirse çokluk ekinin sonundaki /r/ sesi /y/ ya da /ğ/ ünsüzüne dönüşmektedir. /y/ sesine dönüşme hadisesine Erzurum'un Barhal ağızlarında da rastlanmaktadır. (Gemalmaz 1995: 264).

dişlağumi (dişlerimi), hayvanlağumuz (hayvanlarımız), oğullağum (oğullarım), evlağun (evlerin), pileklayıla (pileklerle), pileklayumuz (pileklerimiz), kenarlayı (kenarları),yanlayı (yanları), işlayınan (işlerle)

Çokluk ekin “o” ve “bu” zamirleriyle birlikte kullanımı ise /+nar/ şeklindedir.

onnari, bunnari, onnara, bunnara

Aşağıda ilçede çokluk eki, yönelme, bulunma ve ayrılma hâli eklerinin kalınlık-incelik bakımından kullanımı ile ilgili harita oluşturulmuştur:

Görüldüğü gibi ilçenin çok büyük bir bölümü bahsedilen eklerin sadece kalın şekillerini kullanmaktadır. Buna karşılık, Erzurum sınırında bulunan köylerden *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca*'da adı geçen eklerin kalın şekillerinin yanı sıra ince şekillerini de kullanmaktadır. Bu hususta Erzurum ili ağzlarının etkisi olduğundan eklerin anlatıldığı başlıklar altında bahsedilmiştir. Burada dikkat çeken husus, Erzurum sınırındaki tüm köylerde ince

kullanımın olmaması, sadece üç köyde incelenin görülmesidir.

Harita 3. Yönelme, bulunma, ayrılma hâli ekleri ve çokluk ekinin kullanımı (kalınlık-incelik bakımından)

4. Şahıs Ekleri

Bitmiş fiilin oluşması için zaman kavramından sonra en az bir de kişi kavramı yüklenmesi gerektir. Çekimli fiil kılan veya olan kişiyi kapsar. Zamirlerde olduğu gibi fiillerde de kişi ya eyden = 1. kişi, ya eydilen = 2. kişi, ya da sözü geçen = 3. kişidir (Banguoğlu 2015: 444). Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan şahıs eklerini: "*şahıs zamiri meşeli, iyelik eki meşeli ve emir ekleri*" olmak üzere üç ana başlıkta toplayabiliriz (Ergin 2009: 282-288).

4.1. Birinci Tekil Şahıs

Yörenin çok büyük bir bölümünde birinci tekil şahıs eki olarak ekin düz, geniş, kalın yardımcı vokalli şekli olan zamir kaynaklı $/(a)m/$ kullanılır.

sev-miş+**am** (sevmişim), yaşı-yer+**am** (yaşıyorum), kal-du+**m** (kaldım), tolandur-iyer+**am** (dolandırıyorum), gid-ecā+**m** (gideceğim), bekla-du+**m** (bekledim), çek-miş+**am** (çekmişim), otur-iy+**am** (oturuyorum), bitur-du+**m** (bitirdim), gör-iy+**am** (görüyorum), yuri-yer+**am** (yürüyorum), götür-ecā+**m** (götüreceğim), ver-ur+**am** (veririm), ed-ar+**am** (ederim)

Erzurum sınırındaki köyler olan *Morkaya*, *Dağeteği*, *Darıca*'da ekin ince yardımcı vokalli şekli olan $/(e)m/$, $/(i)m/$ in de kullanıldığı görülmektedir.

pırak-miş+**em** (bırakmışım), yap-ir+**em** (yapıyorum),

oği-ya-mi-r+**em** (okuyamıyorum), utan-ir+**em** (utanıyorum),

kıl-miş+**em** (kılmışım), yetiştir-miş+**em** (yetiştirmişim),

bağ-ir+**em** (bakıyorum), suvar-ir+**em** (suvarıyorum),

toltur-miş+**im** (doldurmuşum), çalış-miş+**im** (çalışmışım)

Erenköy köyünde şimdiki zaman çekiminde birinci tekil şahıs eki /+(u)m/ şeklinde kullanılmaktadır.

ged-iyr+**um** (gidiyorum), bak-iyr+**um** (bakıyorum), al-iyr+**um** (alıyorum)

Emir kipinin bu şahısta kullanımı söz konusu değildir.

4.2. İkinci Tekil Şahıs

Yörenin çok büyük bir bölümünde ikinci tekil şahıs eki olarak ekin düz, dar, ince vokalli şekli olan zamir kaynaklı /+sin/ ve iyelik kaynaklı /+n/ kullanılır.

bil-iyē+**sin** (biliyorsun), çalış-ıcağ+**sin** (çalışacaksın), ed-a+**sin** (edesin), aş-acağ+**sin** (aşacaksın), getir-u+**sin** (getirirsin), uğraş-mi-ya+**sin** (uğraşmayasın), topli-yecāğ+**sin** (toplayacaksın), gel-ūr+**sin** (gelirsin), bil-ur+**sin** (bilirsin),

gór-iyē+**sin** (görüyorsun), al-ur+**sin** (alırsın), say-ma-du+**n** (saymadın)

Kılıçkaya köyünde ekin tüm vokalli şekillerine rastlanmaktadır.

tükûr-a-me+**sun** (tüküremiyorsun), söydür-ıcağ+**sin** (sövdüreceksin), neyd-ıcağ+**sun** (ne edeceksin), gör-a+**sin** (göresin), yaşı-ya+**sin** (yaşayasın)

Morkaya ve Dağeteği köylerinde ekin /+sen/ şekli de kullanılmaktadır.

sor-i+**sen** (soruyorsun), gel-miş+**sen**, bak-ir+**sen** (bakıyorsun)

Erenköy köyünde şimdiki zaman çekiminde birinci tekil şahıs ekinde olduğu gibi ikinci tekil şahısta da ekin dar yuvarlak kalın vokalli şekli olan /+sun/ a rastlanmaktadır.

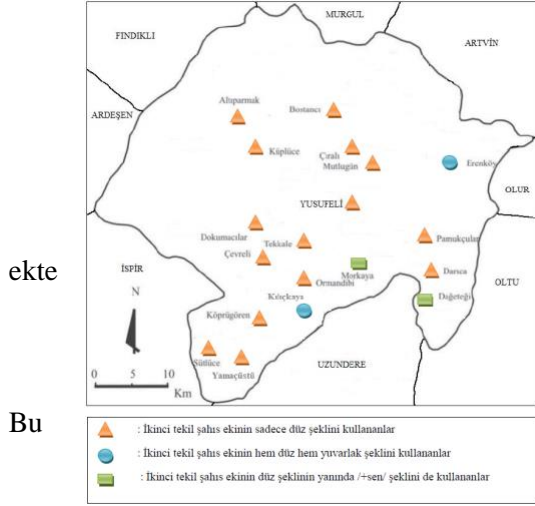
sıkıl-iy+**sun** (sıkılıyorsun), ged-iy+**sun** (gidiyorsun),

diy-ami-y+**sun** (diyemiyorsun)

Yörede ikinci tekil şahıs emir kipindeki kullanımında ek yoktur. Fiil kök ya da gövdeleri ek almamaktadır.

get, otur, ye, izla

Yörede ikinci tekil şahıs ekinin düzlük-yuvarlaklık bakımından kullanımını gösteren harita şu şekildedir:

Haritada görüldüğü gibi ilçenin büyük bir bölümünde ikinci tekil şahıs ekinin sadece düz şekli kullanılmaktadır. İlgi hâli eki ve iyelik eklerinde ilçe genelinde görülen yuvarlak kullanım bu ekte görülmemektedir. Aksine bu düzleşme temayülü vardır. Yine haritaya bakıldığı zaman birbirine oldukça uzak olan iki köyde bu ekin yuvarlak şekli kullanılmaktadır. kullanımın sebebi ile ilgili herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Harita 4. İkinci tekil şahıs ekinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından)

Ayrıca *Morkaya* ve *Dağteği* köylerinde ekin /+sen/ şekli de kullanılmaktadır.

Bu kullanıma Erzurum ili ağızlarında da rastlanmaktadır (Gemalmaz 1995: 351-365). Dolayısıyla bu köylerdeki kullanımda Erzurum ağızları etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca ekin /+sen/ şekline Çamlıhemşin ağızında da rastlanmaktadır (Sariahmet 2018: 120); fakat Yusufeli'nde kullanımı olan köyler Çamlıhemşin ilçesine çok uzak bir konumdadır.

4.3. Üçüncü Tekil Şahıs

Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yöre ağızında da emir kipi dışındaki tüm kiplerde üçüncü tekil şahıs eki düşmüştür.

İkinci tekil şahıs ekinin sadece düz şeklini kullananlar
İkinci tekil şahıs ekinin hem düz hem yuvarlak şeklini kullananlar
İkinci tekil şahıs ekinin düz şeklinin yanında /+sen/ şeklini de kullananlar

İkinci tekil şahıs ekinin sadece düz şeklini kullananlar
İkinci tekil şahıs ekinin hem düz hem yuvarlak şeklini kullananlar
İkinci tekil şahıs ekinin düz şeklinin yanında /+sen/ şeklini de kullananlar

İkinci tekil şahıs ekinin sadece düz şeklini kullananlar
İkinci tekil şahıs ekinin hem düz hem yuvarlak şeklini kullananlar
İkinci tekil şahıs ekinin düz şeklinin yanında /+sen/ şeklini de kullananlar

Yörenin çok büyük bir bölümünde üçüncü tekil şahıs emir çekiminde

/-sun/ eki, küçük bir bölümünde ise /-sin/ eki kullanılmaktadır.

ol-sun, al-sun, oğu-sun, işta-sun, göster-sun , get-sin

4.4. Birinci Çoğul Şahıs

Bu şahıs ekinin kullanımında yörenin tamamında bir bütünlük söz konusudur ve yörenin tamamında ekin yuvarlak, dar, kalın yardımcı vokalli şekli olan /+(u)k/ kullanılır. Ayrıca yörenin tamamında ekin sonundaki /k/ ünsüzü gırtlaksızlaşarak /k/ sesine dönüşmektedir. Burada dikkati çeken, standart Türkiye Türkçesinde sadece görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılan /+(u)k/ ekini Yusufeli ağızının tüm kiplerde genellemesidir. Bu ek Harezmi Türkçesi

döneminde yaygınlık kazanmış (Ercilasun 2015: 399) /+duk/ sıfat-fiilinden analogi yoluyla ortaya çıkmıştır. Zamanla şart ekine sirayet etmiştir. Yusufeli ağzında ise tüm kiplerde kullanılmaktadır.

git-miş+**uğ** (gitmişiz), ged-a+**ğ** (gidelim), sabahla-du+**ğ** (sabahladık), başla-du+**ğ** (başladık), yap-iyēr+**uğ** (yapıyoruz),

aş-ecāğ+**uğ** (aşacağız), çalış-er+**uğ** (çalışıyoruz), saril-du+**ğ** (sarıldık), ed-er+**uğ** (ediyoruz), oğu-muş+**uğ** (okumuşuz), uğraş-ma-miş+**uğ** (uğraşmışız)

4.5. İkinci Çoğul Şahıs

İnceleme yapılan köylerin tamamında ve ilçe merkezinde ikinci çoğul şahıs eki olarak zamir kaynaklı /+siz/, ve iyelik kaynaklı /+z/ kullanılmaktadır. İkinci çoğul şahıs iyelik eki olarak /+z/'nin kullanılması Doğu Grubu ağızlarının belirleyici bir özelliğidir (Karahan 2014: 57).

gâtur-icağ+idu+z (getirecektiniz), yetiş-tu+z (yetiştiniz),

isin-di+z (ısındınız), gör-du+z (gördünüz), ver-ur+siz (verirsiniz), al-ur+siz (alırsınız), ged-iyē+siz (gidiyorsunuz), oyna-yacağ+siz (oynayacaksınız), bağ-miş+siz (bakmışsınız)

Kılıçkaya köyünde ekin yuvarlak, kalın vokalli şekli olan /-suz/ şekline de rastlanmaktadır.

yıki-yay-mi+suz (yıkasaymışsınız), ver-mi-ycağ+suz (vermeyeceksiniz)

4.6. Üçüncü Çoğul Şahıs

Yörenin çok büyük bir bölümünde ekin sadece kalın vokalli şekli olan /+lar/ kullanılmaktadır.

et-miş+**lar** (etmişler), evār-di+**lar** (everdiler), çalış-iyē+**lar** (çalışıyorlar), vur-ecāğ+**lar** (vuracaklar), de-r+**lar** (derler), bağ-iy+**lar** (bakıyorlar), koy-ar-di+**lar** (koyardılar)

Bazı köylerde ekin sonundaki /r/ sesi düşmektedir.

toplan-miş+**la** (toplanmışlar), yasağli-ye+**la** (yasaklıyorlar),

gel-mi-ye+**la** (gelmiyorlar), yalvar-di+**la** (yalvardılar), çık-miş+**la** (çıkılmışlar), get-ti+**la** (gittiler), çat-ye+**la** (çatıyorlar)

Sadece kalın vokalli şekilleri kullanılan diğer eklerde olduğu gibi bu ekte de *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin ince vokalli şekli olan /+ler/ de kullanılmaktadır.

düş-miş+**ler** (düşmüşler), yazdūr-miş+**ler** (yazdırmışlar),

yaptu-ma-di+**ler** (yaptırmadılar), ver-di+**ler** (verdiler),

otur-ey+**ler** (oturuyorlar), bağ-ti+**ler** (baktılar), de-y+**ler** (derler)

İstisnai olarak, hikâye bileşik kipi ile çekimlenmiş fiillerde üçüncü çoğul şahıs ekinin, hikâye bileşik kip ekiyle çok sık yer değiştirdiği görülmüştür.

oyna-r+**lar**+di (oynardılar), gey-ar+**lar**+di (giyerdiler), gid-ar+**lar**+di (giderdiler)

5. Bildirme Kipleri

Bu kipler yapılmış, yapılmakta veya yapılmakta olan işleri haber verme, yargı halinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir (Korkmaz 2014: 527).

5.1. Duyulan Geçmiş Zaman

Bildirme kipleri içinde yöre ağzının tamamında bütünlük gösteren tek kip duyulan geçmiş zaman kipidir. Yörenin tamamında ve tüm şahıslarda ekin düz, dar, ince vokalli şekli olan /-miş/ kullanılır. Bu kullanıma Erzurum'un Çoruhboyu ağızlarında (Gemalmaz 1995: 349), Rize ili ağızlarında da (Günay 2003: 153) ve Doğu Grubu ağızlarının III. alt grubunun tamamında rastlanmaktadır (Karahan 2014: 89). Ayrıca birinci çoğul şahıs dışında ekin sonrasında zamir kaynaklı şahıs ekleri gelir.

getur-**miş**+am (getirmişim), get-**miş**+la (gitmişler), sev-**miş**+am (sevmişim), kapan-**miş**+ø (kapanmış), et-**miş**+lar (etmişler), gâl-**miş**+am (gelmişim), pîrâk-**miş**+em (bırakmışım), yum-**miş**+in (yummuşsun), yıkıl+m^ñ+ø (yıkılmış), uğraş-ma-**miş**+uğ (uğraşmamışız)

5.2. Görülen Geçmiş Zaman

Yusufeli ağzında, görülen geçmiş zaman ekinin ilk ünsüzü olan /d/ sesi yine yöreye özgü ve aşırı patlayıcı bir ünsüz olan /t/ sesine dönüşebilmektedir. Görülen geçmiş zaman eki olarak 3. tekil ve çoğul şahıslar dışındaki şahıslarda ilçenin büyük bir bölümünde ekin yuvarlak kalın vokalli şekli olan /-du/, /-tu/ kullanılmaktadır. Bu yuvarlaklaşma hadisesi Eski Anadolu Türkçesinin bir özelliğidir ve ekin yuvarlaklaşmasında; birinci tekil şahısta /m/'nin, ikinci tekil ve çoğul şahısta nazal /n/'nin, birinci çoğul şahısta ise /-dUk/ sıfat-fiil ekinin analogik baskısı etkilidir (Karadoğan 2001: 178).

I. Tekil Şahıs Çekimi

Görülen geçmiş zamanın birinci tekil şahıstaki çekiminde, ilçenin büyük bölümünde ekin sadece yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/, /-tu/ kullanılmaktadır. Bu kullanıma Erzurum'un Çoruhboyu ağızlarında sıklıkla rastlanmaktadır (Gemalmaz 1995: 346).

gâl-**du**+m (geldim), de-**du**+m (dedim), get-**tu**+m (gittim), gir-**du**+m (girdim), bitur-**du**+m (bitirdim), yaşa-**dü**+m (yaşadım), bekla-**du**+m (bekledim), yazıl-**du**+m (yazıldım)

Kılıçkaya, Köprügören, Yamaçüsütü, Sütlüce, Pamukçular köylerinde ise birinci tekil şahıs için ekin /-dı/, /-tı/, /-di/, /-ti/, /-du/, /-tu/ şekillerine rastlanmaktadır.

get-**ti**+m (gittim), kaç-**tı**+m (kalktım), islan-**di**+m (ıslandım), kaybet-**ti**+m (kaybettim), tepela-**dı**+m (tepeledim), de-**di**+m, evar-**dı**+m (everdim), anna-**dı**+m (anladım), şeyet-**ti**+m, get-**tu**+m (gittim)

Morkaya, Dağeteği, Darıca köylerinde ekin yuvarlak, dar, ince vokalli şekli olan /-dii/, /-tü/ de dahil olmak üzere tüm şekilleri kullanılmaktadır.

düş-**tü**+m, üzül-**dü**+m, gör-**dü**+m, köçür-**dü**+m

II. Tekil Şahıs Çekimi

Bu şahıstaki durum I. tekil şahıstakiyle aynıdır. Yörenin büyük bölümünde ekin sadece yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/, /-tu/ kullanılmaktadır.

say-ma-**du**+n (saymadın), gor-**du**+n (gördün), islan-**du**+n (ısladın), yaz-**du**+n (yazdın), sil-**du**+n (sildin)

I. tekil şahısta adı geçen köylerde olduğu gibi bu şahıstaki çekiminde de ekin diğer vokalli şekillerine rastlanmaktadır.

isin-**di**+n (ısladın), get-**ti**+n (gittin), kaç-**tı**+n (kalktın), kaybet-**ti**+n (kaybettin), tepela-**dı**+n (tepeledin)

III. Tekil Şahıs Çekimi

Görülen geçmiş zamanın üçüncü tekil şahıs çekimi ilçenin tamamında bütünlük göstermektedir ve ekin sadece düz, dar, ince vokalli şekli olan /-di/, /-ti/ kullanılmaktadır. Aynı durum Erzurum'un tüm ağızlarında ve Rize ili ağızlarında da görülmektedir (Gemalmaz 1995: 347; Günay 2003: 149).

ol-**di**+ø (öldü), utandır-**di**+ø (utandırdı), çekür-**di**+ø (çektirdi), koy-**di**+ø (koydu), geê-**tñ**+ø (10-51) (geçti), vur-**di**+ø (vurdu), bozul-**di**+ø (bozuldu), görüş-**ti**+ø (görüştü), çık-**ti**+ø (çıktı), yan-**di**+ø (yandı), toğ-**di**+ø (doğdu)

I. Çoğul Şahıs Çekimi

İnceleme yapılan köylerin tamamında ve merkezde, görülen geçmiş zamanın birinci çoğul şahıs eki olarak ekin yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/ ve /-tu/ nun kullanıldığı görülmüştür.

bin-**du**+k (bindik), yap-**tu**+k (yaptık), geê-**tu**+k (geçtik), sabağla-**du**+k (sabahladık), pirağ-**tu**+k (bıraktık), biê-**tu**+k (biçtik), et-**tu**+k (ettik), çalış-**tu**+k (çalıştık), ezil-**du**+k (ezildik), evlan-**du**+k (evlendik)

Kıhçkaya köyünde bu ekin yuvarlak, geniş, kalın vokalli ve standart Türkiye Türkçesinde rastlanmayan şekli olan /do/ ve /to/ ya da rastlanmıştır. Ekin /-do/, /-to/ şekillerine ise sadece birinci çoğul şahısta rastlanmaktadır.

çık-**to**+k (çıktık), get-**to**+k (gittik), al-**do**+k (aldık)

II. Çoğul Şahıs Çekimi

Bu şahıstaki durum I. tekil şahıstakiyle aynıdır. Yörenin büyük bölümünde ekin sadece yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/, /-tu/ kullanılmaktadır. Ancak elde edilen metinlerde görülen geçmiş zamanın ikinci çoğul şahısta çekimlenmiş örneklerine çok rastlanamamıştır. Verilen örneklerden bazıları soruşturma yöntemiyle elde edilmiştir.

gör-**du**+z (gördünüz), gâl-**dú**+z (geldiniz), bişur-**du**+z (bişirdiniz), bekla-**du**+z (beklediniz), baq-**tu**+z (baktınız)

I. tekil şahısta adı geçen köylerde olduğu gibi bu şahıstaki çekiminde de ekin diğer vokalli şekillerine rastlanmaktadır.

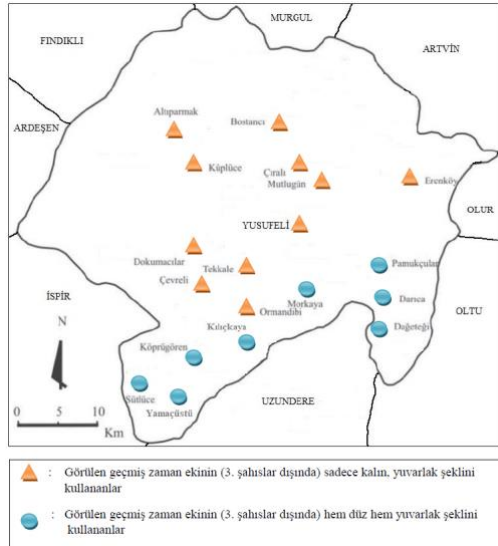
isin-**di**+z (ııındımız), get-**ti**+z (gittiniz), kāk-**ti**+z (kalktınız), káybet-**ti**+z (kaybettiniz), tepela-**dı**+z (tepelediniz)

III. Çoğul Şahıs Çekimi

Görülen geçmiş zamanın üçüncü çoğul şahıs çekimi ilçenin tamamında bütünlük göstermektedir ve ekin sadece düz, dar, ince vokalli şekli olan /-di/, /-ti/ kullanılmaktadır.

gizlat^{ur}-**di**+la (gizlettirdiler), yalvar-**di**+la (yalvardılar), topla-**di**+la (topladılar), ol-**di**+lar (öldüler), ver-**di**+lar (verdiler), get-**ti**+lar (gittiler), o^{ku}-**di**+lar (okudular), gir-**di**+la (girdiler), t^{ut}-**ti**+lar (tuttular)

Yusufeli ilçesinde görülen geçmiş zaman ekinin -üçüncü şahıslar dışında- düzlük-yuvarlaklık bakımından kullanımını harita üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Haritada görüldüğü gibi, görülen geçmiş zaman ekinde de ilçe genelinde bir yuvarlaklaşma temayülü hâkimdir. Rize, Artvin sınırındaki köyler 3. şahıslar dışında ekin sadece kalın-yuvarlak şeklini kullanırken, Erzurum sınırındaki köyler ekin yuvarlak şeklinin yanında düz şeklini de kullanmaktadır. Ekin kalın-yuvarlak şeklinin tercih edilmesi Rize ağızlarında da görülen bir durumdur (Günay 2003: 148).

Harita 5. Görülen geçmiş zaman ekinin kullanımı (düzlük-yuvarlaklık bakımından) (3. şahıslar dışında)

5.3. Şimdiki Zaman

Yöre ağzının büyük bölümünde şimdiki zaman eki olarak /-yer/ kullanılır. Ama bu ekin başında ve sonunda düşmeler meydana gelerek ek, /-er/, /-ye/, /-e/ şekillerine de dönüşebilir. Doğu grubu ağızlarında görülen /-yer/ ekinin, /-yor/ ekindeki ünlünün düzleşmesi ile değil; müstakil bir ek olarak, Türkmen Türkçesinde hâlen kullanılan /-yeer/ ve /-yee/ ekiyle aynı işleve sahip bir ek olduğu düşünülmektedir (Özek 2012: 1755). Ekin bu kullanımına doğu grubu ağızlarından Diyarbakır Çüngüş, Çermik; Erzincan Kemah, Refahiye; Artvin Ardanuç; Bingöl Karlıova; Gümüşhane Torul, Kelkit; Tunceli Pertek ağızlarında da rastlanmaktadır (Özek 2012: 1755).

I. Tekil Şahıs Çekimi

Yörenin çok büyük bir bölümünde şimdiki zamanın birinci tekil şahıstaki eki /-(y)er/ olarak kullanılmaktadır.

bil-mi-**yer**+am (bilmiyorum), bil-**yer**+am (biliyorum), ol-**yer**+am (oluyorum), bil-**er**+am (biliyorum), gid-**er**+am (gidiyorum), tolandur- (i)**yēr**+am (dolandırıyorum), di-**yēr**+am (diyorum), gid-**er**+am (gidiyorum), at-**er**+am (atıyorum), gâtuttur-**er**+am (gtittiriyorum), soyli-**yer**+am (söylüyorum), yûri-**yēr**+am (yürüyorum)

İlçe merkezinde ve Altıparmak köyünde bazen ek sadece /-y/ olarak da kullanılabilir.

otur-(i)**y**+am (oturuyorum), yaşı-**y**+am, görami-**y**+am (göremiyorum), gör-(i)**y**+am (görüyorum)

Şimdiki zaman ekinin birinci tekil şahıstaki farklı kullanımı *Morkaya, Dağeteği ve Darıca* köylerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu köylerde ekin /-ir/ şekli de kullanılmaktadır. Bu kullanıma Erzurum'un Tortum ağızlarında da rastlanmaktadır (Gemalmaz 1995: 353).

yap-**ir**+em (yapıyorum), utan-**ir**+em (utanıyorum), baş-**ir**+em (bakıyorum), suvar-**ir**+em (suvarıyorum)

Ekin, birinci tekil şahıstaki diğer farklı kullanımına ise *Erenköy'de* rastlanmaktadır. Bu köyde ekin /-(i)yr/ şekli kullanılmaktadır. Bu kullanım Doğu Grubu ağızlarının bir özelliğidir (Karahana 2014: 69).

yatur-(i)**yr**+am (yatırıyorum), ged-(i)**yr**+um (gidiyorum)

II. Tekil Şahıs Çekimi

Şimdiki zamanın ikinci tekil şahıstaki çekiminde de ilçenin büyük bölümü bütünlük göstermektedir. Ekin /-(y)e(r)/ şekli kullanılmaktadır. Yani bazı köylerde ekin başındaki /y/ sesi düşer, bazı köylerde ekin sonundaki /r/ sesi düşer, bazı köylerde ise iki ses birden düşer.

ver-(i)**ye**+sin (veriyorsun), bağışli-**ye**+sin (bağışlıyorsun), söyli-**yer**+sin (söylüyorsun), di-**ye**+rsin (diyorsun), çal-**er**+sin (çalıyorsun), bul-**er**+sin (buluyorsun), ser-**er**+sin (seriyorsun), gör-(i)**yē**+sin (görüyorsun)

Bu şahısta yine *Morkaya, Dağeteği ve Darıca* köylerinde ek /-ir/ şeklinde de kullanılmaktadır. Bazen ekin sonundaki /r/ sesinin de düştüğü görülmektedir. Bu kullanıma Erzurum'un Yukarı Karasu, Yukarı Aras, İspir, Norgah ve Tortum ağızlarında da rastlanmaktadır (Gemalmaz 1995: 355).

sor-**i**+sen (soruyorsun), yap-**ir**+sem, utan-**ir**+sen (utanıyorsun), bak-**ir**+sen (bakıyorsun)

Erenköy köyünün bu şahıs için de ilçe genelinden farklı bir ek olan /-(i)y/ ekini kullandığı görülmektedir.

sıkıl-(i)**y**+sun (sıkılıyorsun), ged-(i)**y**+ sun (gidiyorsun), diyami-**y**+sun (diyemiyorsun)

III. Tekil Şahıs Çekimi

Yörenin büyük bir bölümünde üçüncü tekil şahıs için ekin /-(y)e(r)/ şekli kullanılmaktadır. Yani bazı köylerde ekin başındaki /y/ sesi düşer, bazı köylerde ekin sonundaki /r/ sesi düşer, bazı köylerde ise iki ses birden düşer.

di-**ye**+∅ (diyor), dellan-(i)**yer**+∅ (delileniyor), ged-(i)**ye**+∅ (gidiyor), ged-**ye**+∅ (gidiyor), gel-**ye**+∅ (geliyor), koşul-(i)**ye**+∅ (koşuluyor), gâl-**e**+∅ (geliyor), gâtur-**e**+∅ (getiriyor), yükli-**ye**+∅ (yükliyor), okun-**e**+∅ (okunuyor), çalış-(i)**yēr**+∅ (çalışıyor), çurud-(i)**yēr**+∅ (çürütüyor), otur-**er**+∅ (oturuyor), kız-**er**+∅ (kızıyor)

Diğer şahıslarda olduğu gibi bu şahısta da *Morkaya, Dağeteği ve Darıca* köylerinde ekin /-ir/ şekli de kullanılmaktadır. Bu kullanım Erzurum'un Yukarı Karasu, Yukarı Aras, İspir, Norgah ve Tortum ağızlarında da görülmektedir (Gemalmaz 1995: 356).

işaret ed-**ir**+∅ (işaret ediyor), ver-**ir**+∅ (veriyor), çalış-**ir**+∅ (çalışıyor), dur-**ir**+∅ (duruyor), çök-**ir**+∅ (çöküyor), ol-**ir**+∅ (oluyor)

Erenköy köyünde diğer şahıslarda olduğu gibi bu şahısta da ilçe genelinden farklı bir kullanım vardır. Bu köyde ekin /-(i)ye/, /-(i)yi/, /-(i)y/ olmak üzere üç şekli kullanılmaktadır.

gez-(i)**ye**+∅ (geziyor), bak-(i)**y**+∅ (bakıyor), yaşı-**yi**+∅ (yaşıyor)

I. Çoğul Şahıs Çekimi

İlçe ağzının çok büyük bölümünde /-(y)er/ eki kullanılmaktadır.

yaşı-**yer**+uğ (yaşıyoruz), uğraş- (i)**yer**+uğ (uğraşıyoruz), bil-(i)**yer**+uğ (biliyoruz), tök-**er**+uğ (döküyoruz), götür-**er**+uğ (götürüyoruz), koy-**er**+uğ (koyuyoruz), al-**er**+uğ (alıyoruz), koş-(i)**yēr**+uğ (koşuyoruz), kaz-(i)**yer**+uğ (kazıyoruz), topli-**yer**+uğ (topluyoruz)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-(y)ir/ şekli de kullanılmaktadır.

dur-**ir**+uğ (duruyoruz), yap-**ir**+uğ (yapıyoruz), götür-**ir**+uğ (götürüyoruz), de- (y)**ir**+uğ (diyoruz)

Erenköy köyünde diğer şahıslarda olduğu gibi bu şahısta da ilçe genelinden farklı bir kullanım vardır. Bu köyde ekin /-(i)yr/ şekli kullanılmaktadır.

geçur-(i)**yr**+uğ (geçiriyoruz), çık-(i)**yr**+uğ (çıkıyoruz),

kal-(i)**yr**+uğ (kalıyoruz), biç- (i)**yr**+uğ (biçiyoruz)

II. Çoğul Şahıs Çekimi

Elde edilen derlemelerde şimdiki zamanın ikinci çoğul şahıs çekimine hiç rastlanmamıştır. Verilen örnekler soruşturma yöntemiyle elde edilmiştir. Bu şahısta da diğer şahıslardan farklı bir durum yoktur. İlçenin büyük bir kısmında ekin /-(y)e(r)/ şekli kullanılmaktadır.

gid-(i)**ye**+siz (gidiyorsunuz), ağıli-**yer**+siz (ağlıyorsunuz), bak-**er**+siz (bakıyorsunuz), yaşı-**ye**+siz (yaşıyorsunuz), izli-**yer**+siz (izliyorsunuz), gâl-**e**+suz (geliyorsunuz), dur-**e**+suz (duruyorsunuz), otur-**e**+suz (oturuyorsunuz)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-(y)ir/ şekli de kullanılmaktadır.

bak-**ir**+siz (bakıyorsunuz), otur-**ir**+siz (oturuyorsunuz), aç-**ir**+siz (açıyorsunuz), yaz-**ir**+siz (yazıyorsunuz), izli-(y)**ir**+siz (izliyorsunuz)

Erenköy'de ekin /-(i)y/ şekli kullanılmaktadır.

çık-(i)**y**+suz (çıkıyorsunuz), ged-(i)**y**+suz (gidiyorsunuz), sor-(i)**y**+suz (soruyorsunuz), dur-(i)**y**+suz (duruyorsunuz), topli-**y**+suz (topluyorsunuz)

III. Çoğul Şahıs Çekimi

Diğer şahıslardakinden farklı bir durum söz konusu değildir. İlçenin büyük bölümünde ekin /-(y)e(r)/ şekli kullanılmaktadır.

yasaklı-**ye**+la (yasaklıyorlar), yaralı-**ye**+lar (yaralıyorlar), bağır-**e**+la (bağırıyorlar), ver-**e**+la (veriyorlar), gid-**e**+la (gidiyorlar), gâl-**e**+la (geliyorlar), kocal-(i)**yēr**+lar (kocalıyorlar),

çalış-(i)**yē**+lar (çalışıyorlar), otur-**er**+lar (oturuyorlar),

kız-(i)**yer**+lar (kızıyorlar), dur- (i)**ye**+la (duruyorlar)

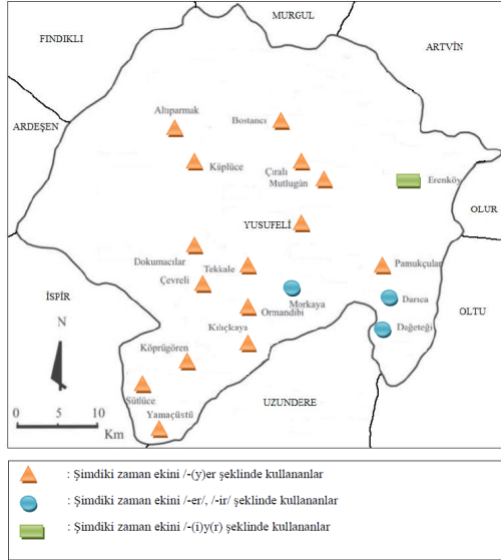
Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-(y)ir/ şekli de kullanılmaktadır.

otur-**ir**+ler (oturuyorlar), bak-**ir**+ler (bakıyorlar), izli-**yir**+ler (izliyorlar)

Erenköy köyünde ekin /-(i)y/ şekli kullanılmaktadır.

bağ-(i)y+lar (bakıyorlar)

İlçe genelinde şimdiki zaman ekiyle ilgili üç farklı kullanıma rastlanmıştır. Bu kullanımlar şahıslar başlıklarında ayrıntılı şekilde ele alınmıştır; ancak bu üç kullanım harita üzerinde şöyle gösterilebilir:

Haritada görüldüğü gibi Erenköy, ilçe genelinden farklı bir kullanım sergilemektedir. Ayrıca Morkaya, Dağeteği ve Darıca köyleri de diğer eklerde olduğu gibi ilçe genelinden ayrılmaktadır. İnceleme yapılan bu dört köyün dışında kalan tüm köylerde ise bir birliklilik söz konusudur. Tüm bu verilere bakılarak şimdiki zaman ekinin kullanımıyla ilgili ilçe; 1) "-(y)er" 2) "-er, -ir" 3) "-(i)y(r)" kullanımları olmak üzere üç farklı gruba ayrılabilir. Merkez, Tekkale, Çevreli, Ormandibi, Köprügören, Dokumacılar, Yamaçüstü,

Harita 6. Şimdiki zaman ekinin kullanımı

Sütlüce, Pamukçular, Küplüce, Bostancı, Altıparmak, Çıralı, Mutlugün birinci grupta yer alıp "-(y)er" ekini; Kılıçkaya, Morkaya, Dağeteği, Darıca köyleri ikinci grupta yer alıp "-er, -ir" ekini; Erenköy ise üçüncü grupta olup "-(i)y(r)" ekini kullanmaktadır.

5.4. Gelecek Zaman

Gelecek zamanın birinci çoğul şahıs kullanımıyla ilgili ilçe geneli; 1) "-ico, -icu" 2) "-acak, -ecek"; 3) "-icak" 4) "-acu, -ecu" kullanımları olmak üzere dört farklı gruba ayrılabilir. Merkez, Çevreli, Kılıçkaya köyleri birinci grupta yer alıp "-ico, -icu" ekini; Tekkale, Ormandibi, Dokumacılar, Yamaçüstü, Sütlüce, Küplüce, Bostancı, Altıparmak, Çıralı, Mutlugün köyleri ikinci grupta yer alıp "-acak, -ecek" ekini; Köprügören, Pamukçular, Erenköy köyleri üçüncü grupta yer alıp "-icak" ekini; Morkaya, Dağeteği, Darıca köyleri dördüncü grupta yer alıp "-acu, -ecu" ekini kullanmaktadır.

I. Tekil Şahıs Çekimi

Derleme yapılan köylerin tamamında ve ilçe merkezinde gelecek zamanın birinci tekil şahıs çekimi için /-aca/, /-eca/, /-ica/ ekleri kullanılmaktadır.

al-ica+m (alacağım), gostar-aca+m (göstereceğim), yap-aca+m (yapacağım), ver-ica+m (vereceğim), gör-ica+m (göreceğim), at-ecā+m (atacağım), çık-eca+m (çıkacağım), al-eca+m

(alacağım), ek-**eca**+m (ekeceğim), boşad-**ica**+m (boşadacağım), iç-**ica**+m (içeceğim), götür-**ecā**+m (götüreceğim)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-ece/ şekline de rastlanmaktadır. Bu ve diğer şahıslardaki ince vokalli kullanımına Erzurum ağızlarında da rastlanmaktadır (Gemalmaz 1995: 358-362).

çehtür-**ece**+m (çektireceğim), götür-**ece**+m (getireceğim), gid-**ece**+m (gideceğim), yaşı-(y)**ece**+m (yaşayacağım)

II. Tekil Şahıs Çekimi

Derleme yapılan köylerin tamamında ve ilçe merkezinde gelecek zamanın ikinci tekil şahıs çekimi için /-acağ/, /-ecağ/, /-icağ/ ekleri kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi ekin sonundaki /k/ sesi, yöre ağzında hırıltılı bir ünsüz olan /k/ ünsüzüne dönüşmektedir.

çalış-**icağ**+sin (çalışacaksın), al-**icağ**+sin (alacaksın), dur-**acağ**+sin (duracaksın), aş-**acağ**+sin (aşacaksın), söydür-**icağ**+sin (sövdüreceksin), neyd-**icağ**+sin (ne edeceksin), topli-(y)**ecāğ**+sin (toplayacaksın), bin-**ecağ**+sin (bineceksin), sağ-**icağ**+sin (sağacaksın)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-eceh/ şekline de rastlanmaktadır. Bu köylerde ekin son vokalindeki incelmeye beraber son ünsüz de /h/ sesine dönüşmektedir.

çehtür-**eceh**+sin (çektireceksin), götür-**eceh**+sin (getireceksin), gid-**eceh**+sin (gideceksin), yaşı-(y)**eceh**+sin (yaşayacaksın)

III. Tekil Şahıs Çekimi

Bu şahıstaki çekim de ikinci tekil şahıstaki çekimle aynıdır ve aynı ekler tüm yörede kullanılmaktadır.

ged-**icağ**+ø (gidecek), ver-**icağ**+ø (verecek), dur-**acağ**+ø (duracak), tükür-**icağ**+ø (tükürecek), gid-**ecağ**+ø (gidecek), yat-**ecāğ**+ø (yatacak), gel-**ecāğ**+ø (gelecek), ed-**icağ**+ø (edecek)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-eceh/ şekline de rastlanmaktadır. Bu köylerde ekin son vokalindeki incelmeye beraber son ünsüz de /h/ sesine dönüşmektedir.

çehtür-**eceh**+ø (çektirecek), götür-**eceh**+ø (getirecek), gid-**eceh**+ø (gidecek), yaşı-(y)**eceh**+ø (yaşayacak)

I. Çoğul Şahıs Çekimi

Gelecek zamanın birinci çoğul şahıs çekiminde, diğer şahıslarda kullanılan eklerin son sesteki /k/ sesinin /ğ/ sesine dönüşerek /-acağ/, /-ecağ/, /-icağ/ şeklinde kullanıldığı görülmüştür.

ged-**acağ**+uğ (gideceğiz), deni-(y)**acağ**+uğ (deneyeceğiz), aş-**ecāğ**+uğ (aşacağız)

Bazı durumlarda ekin /-(i)co/, /-(i)cu/ şeklinde kullanıldığı da görülmüştür. Ekin sonundaki /k/ sesinin, birinci çoğul şahıs ekiyle kalıplaşarak tek ses olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Bu yuvarlaklaşma olayı Rize ağzında da görülmektedir ve /+uk/ şahıs ekinin etkisiyle meydana geldiği düşünülmektedir (Günşen 2006: 66).

bin-**ico**+k (bineceğiz), git-**cu**+k (gideceğiz), ol-**icu**+k (olacağız)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ek /-ecu/, /-acu/ şeklinde kullanılmaktadır ve diğer köylerde olduğu gibi bu köylerde de birinci çoğul şahıs ekiyle, gelecek zaman ekinin sonundaki /k/ sesinin tek ses olarak kullanıldığı ve hırıltılı bir ses olan /h/ sesine dönüştüğü görülmüştür.

şeyed-**ecu**+h (şey edeceğiz), çal-**acu**+h (çalacağız), bin-**ecu**+h (bineceğiz), iç-**ecu**+h (içeceğiz)

II. Çoğul Şahıs Çekimi

Diğer bildirme kiplerinde olduğu gibi gelecek zaman kipinde de ikinci çoğul şahıs çekimli fiil örneklerine metinlerde çok rastlanamamıştır. Elde edilen metinlerde sadece bir örneğine rastlanılan bu çekimin örnekleri soruşturma yöntemiyle elde edilmiştir.

vermi-(y)**cağ**+suz (vermeyeceksiniz), al-**icağ**+suz (alacaksınız), baş-**icağ**-siz (bakacaksınız), sor-**icağ**-siz (soracaksınız)

Morkaya, Dağeteği ve Darıca köylerinde ekin /-eceh/ şekline de rastlanmaktadır. Bu köylerde ekin son vokalindeki incelmeyle beraber son ünsüz de /h/ sesine dönüşmektedir.

çektür-**eceh**+siz (çektireceksiniz), getir-**eceh**+siz (getireceksiniz), gid-**eceh**+siz (gideceksiniz), yaşı-(y)**eceh**+siz (yaşayacaksınız)

III. Çoğul Şahıs Çekimi

Bu şahısta kullanılan ekler de diğer şahıslardakilerle aynıdır. Yörenin tamamında /-acağ/, /-ecağ/, /-icağ/ ekleri kullanılmaktadır.

vur-**ecāğ**+lar (vuracaklar), gel-**ecāğ**+lar (gelecekler), sür-**ecāğ**+lar (28-28) (sürecekler), çağ-**ecāğ**+lar (çakacaklar), al-**icağ**+lar (alacaklar), dur-**acağ**+lar (duracaklar)

Diğer şahıslarda olduğu gibi bu şahısta da *Morkaya, Dağeteği ve Darıca* köylerinde ekin /-eceh/ şekline de rastlanmaktadır.

çektür-**eceh**+ler (çektirecekler), getir-**eceh**+ler (getirecekler), gid-**eceh**+ler (gidecekler), yaşı-(y)**eceh**+ler (yaşayacaklar)

5.5. Geniş Zaman

Yöre ağzında geniş zaman çekimi tüm şahıslar için aynıdır. Ekin sadece /-ar/, /-ur/, /-r/ şekilleri kullanılmaktadır. Diğer vokalli şekillerine rastlanmamaktadır.

gâtur-**ur**+am (getiririm), ver-**ur**+ø (verir), başla-**r**+la (başlarlar), aş-**ar**+sin (aşarsın), bişur-**ur**+ø (bişirir), birağ-**ur**+sin (bırakırsın), köç-**ar**+uğ (göçeriz), gid-**ar**+uğ (gideriz), gel-**ür**+sin (gelirsin), biç-**ar**+sin (biçersin), ver-**ur**+am (veririm)

Bazı istisnai örneklerde /-ur/ ekinin sonundaki /r/ sesinin düştüğü görülmüştür.

gór-**u**+sin (görürsün), getir-**u**+sin (getirirsin), bişur-**u**+ø (pişirir), gâl-**u**+ø (gelir)

Diğer bildirme kiplerinde olduğu gibi bu kipte de *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin ince şekilleri olan /-er/, /-ür/ ekleri de kullanılmaktadır.

bil-**ür**+em (bilirim), ügüd-**ür**+ø (öğütür), getir-**ür**+ø (getirir), çek-**er**+ler (çekerler), gid-**er**+ler (giderler), gel-**ür**+ø (gelir), biçül-**ür**+ø (biçilir)

6. Tasarlama Kipleri

6.1. İstek Kipi

İnceleme yapılan köylerin tamamında ve ilçe merkezinde istek kipinin birinci tekil şahıs çekiminde ekin sadece ince şekli olan /-(y)e/ nin kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca örneklerin çok büyük bir bölümünde istek ekinden sonra birinci tekil şahıs eki olarak sadece /+m/ nin kullanıldığı tespit edilmiştir.

bil-**e**+m (bileyim), kalli-(y)**e**+m (kollayayım), soyli-(y)**e**+m (söyleyeyim), anlad-**e**+m (anlatayım), ugud-**e**+m (öğüteyim), kark-**e**+m (korkayım), bağ-**e**+m (bakayım), ged-**e**+m (gideyim), sor-**e**+m (sorayım), anlağ-**e**+m (anlatayım)

Az sayıda örnekte ise istek kipinin birinci tekil şahıstaki çekiminde şahıs ekinin /+(y)im/ olarak kullanıldığı görülmüştür.

anlad-**e**+(y)im (anlatayım), ed-**e**+(y)im

İnceleme yapılan köylerin çok büyük bir kısmında (*Morkaya*, *Dağeteği*, *Darıca* dışında) istek kipinin birinci tekil şahıs dışındaki tüm şahıs çekimlerinde ekin sadece kalın şekli olan /-(y)a/ nın kullanıldığı görülmüştür.

ed-**a**+sin (edesin), yaşı-(y)**a**+sin (yaşayasın), bin-**a**+sin (binesin), saklı-(y)**a**+ø (saklaya), götür-**a**+ø (götüre), kazi-(y)**a**+ø (kazıya), gey-**a**+lar (giyeler), yiki-(y)**a**+(y)mi+suz (yıkayaymışsınız), uğraş-mi-(y)**a**+sin (uğraşmayasın), gör-**a**+sin (göresin), anli-(y)**a**+sin (anlayasın)

Diğer kip eklerinde olduğu gibi bu ekte de *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin kalın şeklinin yanında ince şekli olan /-(y)e/ de kullanılmaktadır.

bil-e+sün (bilesin), gel-e+m (geleyim), gid-e+ler (gideler), götür-e+m (götürem)

Birinci çoğul şahıs çekiminde ise yörenin çok büyük bölümünde istek eki daima /-(y)a/'dır ama diğer kiplerde birinci çoğul şahıs eki her zaman /+k/ kullanılırken istek kipinde /+lim/, /+lum/ de kullanılmaktadır.

ged-a+ķ (gidelim), yi-(y)a+ķ (yiyelim), kaldır-a+ķ (kaldıralım), aş-a+ķ (aşalım), kes-a+ķ (keselim), kestur-a+ķ (kestirelim), di-(y)a+lim (diyelim), düşün-a+lim (düşünelim), ver-a+lim (verelim)

6.2. Dilek - Şart Kipi

Erzurum sınırındaki köyler dışında, inceleme yapılan köylerin tamamında tüm şahıs çekimlerinde ekin sadece kalın şekli olan /-sa/'nın kullanıldığı görülmüştür.

çık-ma-sa+ø (çıkmasa), ver-sa+n (versen), gel-sa+ø (gelse), de-sa+ķ (desek), kazanabil-sa+lar (kazanabilseler), savur-sa+ķ (savursak), anlat-sa+m (anlatsam), get-sa+m (gitsem)

Derlenen metinlerde rastlanmasa bile soruşturma yöntemiyle elde edilen bilgilerde görüldü ki bu kipte de *Morkaya*, *Dağeteği* ve *Darıca* köylerinde ekin kalın şeklinin yanında ince şekli olan /-se/ de kullanılmaktadır.

get-se+m (gitsem), söyle-se+n, izle-se+k, behle-se+ler (bekleseler)

6.3. Gereklilik Kipi

Türkçede her kipin kip hüvviyeti kazanma süreci farklılık gösterir. Gereklilik kipi ancak Osmanlı Türkçesinde kip hüvviyeti kazanmıştır. Daha önceki dönemlerde gereklilik anlamı "kergek > kerek > gerek" kelimeleriyle ifade ediliyordu (Bulak 2017 339). Yusufeli ağzında standart Türkiye Türkçesinde kullanılan gereklilik ekleri /-malı/, /-meli/ kullanılmamaktadır. Bunun yerine (fiil + ma + iyelik eki + lazım / lazım) şekli tercih edilmektedir. Elde edilen metinlerde tek örneğine rastlanan bu kullanımın, soruşturma yöntemi yaygın olduğu görülmüştür.

getmam lazım	getmam lazım
getman lazım	getman lazım
getmasi lazım	getmasi lazım
getmamız lazım	getmamuz lazım
getmaz lazım	getmaz lazım
getmaları lazım	getmaları lazım

6.4. Emir Kipi

Yusufeli ağzında emir kipinde standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi şahıs ekiyle kip eki kaynaşmış hâldedir. Yusufeli ağzında emir kipinin birinci teklik ve çokluk şahıslarda kullanımına rastlanmamıştır.

II. Tekil Şahıs Çekimi

Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi fiil kök ya da gövdesi hiçbir ek almaz.

götu (götür), yıka (yık), get (git), kāk (kalk), çağır (çağır), al

III. Tekil Şahıs Çekimi

Yörenin çok büyük bir bölümünde fiil kök ya da gövdelerine /-sun/ eki getirilerek yapılır ama az da olsa /-sin/ ekinin kullanıldığı da görülmüştür.

al-**sun** (alsın), oğu-**sun** (okusun), işta-**sun** (istesin), göster-**sun** (göstersin), ver-ma-**sun** (vermesin), gel-**sun** (gelsin), get-**sin** (gitsin)

II. Çoğul Şahıs Çekimi

Elde edilen derlemelerde fiil kök ve gövdelerine sadece /(y)-un/ eki getirilerek yapıldığı görülmüştür.

kocal-**un** (kocalın), ver-**un** (verin), kāk-**un** (kalkın), getir-**un** (getirin), bekla-(y)**un**,
getma-(y)**un**

III. Çoğul Şahıs Çekimi

Elde edilen derlemelerde fiil kök ve gövdelerine sadece /-sunla(r)/ eki getirilerek yapıldığı görülmüştür.

gâl-**sunlar** (gelsinler), gel-**sunlar** (gelsinler), otur-**sunla** (otursunlar), izla-**sunla** (izlesinler)

7. Fiilde Soru

Yusufeli ağzının tamamında fiillerde soru, soru ekinin sadece /mi/ şekli kullanılarak yapılır. Soru ekinin yuvarlak, dar vokalli şekilleri ve düz, dar, kalın vokalli şekli ilçe ağzında kullanılmamaktadır.

Hocanın kızı okur **mi**? (Hocanın kızı okur mu?), Bi tan daha anlatem **mi**? (Bi' tane daha anlatayım mı?), Sorica **misun** yoksa? (Soracak mısın yoksa?), yetiştu **mi** orda harmanun ogında salor varidi (yetiştiniz mi orada harmanın önünde salor / erik vardı), birinun eli sağat gordun **mñ**? (birinin eli sakat gördün mü?), o deyülür **mi**, diyem **mi** ahori diyem **mi**? (o deyilir mi, diyeyim mi ahırı diyeyim mi?), saz çalacuh baah ki otar **mi** otmaz **mi**? (saz çalacağız bakalım ki öter mi ötmez mi?)

Sonuç

Yusufeli kaza merkezi Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinde yedi defa yer değiştirmiştir. İlk Osmanlı fethi ile Peterek kaza yapılmış, daha sonra Kiskim'e oradan Öğdem'e ve Ersis'e

taşınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti devrinde Ersis'ten tekrar Öğdem'e ve oradan da şimdiki yeri olan Ahalt'a nakledilmiştir. Son yıllarda Çoruh Nehri üzerinde hidroelektrik barajların yapılmaya başlaması ile ilçe merkezinin, "Yusufeli Barajı" suları altında kalacağından taşınması söz konusudur. Bu sebeple Yusufeli ağız özelliklerini derlemek ve bunları kayıt altına almak son derece önemlidir. Bölgenin kendine has ağız özelliklerini çekim ekleri üzerinde aramak ve bunları haritalandırmak Yusufeli hakkında yapılacak ağız çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Daha önce "Yusufeli Ağız" adıyla Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak hazırlanan çalışmadan türetilen bu makalede bölge ağzının kendi içinde ayırt edici özellikleri tespit edilmiştir. Ayrılıklar genellikle çekim ekleri üzerinde yoğunlaştığından bunları bir makale hâlinde sunma ihtiyacı doğmuştur. Bunların haritalarla gösterilmesi ileriki dönemlerde yapılacak ağız atlasları için yol gösterici olacaktır.

Yusufeli ağzında çekim eklerinin genel durumu hakkında şunları söylemek mümkündür:

İlgi hâli ekinin genellikle yuvarlak kalın vokalli şekli olan /+(n)un/ kullanılır. Yönelme hâli ekinin genellikle kalın şekli olan /+(y)a/ tercih edilmektedir.

Bazı köylerde ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere, yönelme hâli eki geldiğinde iki ek birleşip /+(a)n/, /+(e)n/ şekline dönüşmektedir. (elan, pantolan, saçan). Bazı durumlarda ise iki ek birleşip /+yan/ şeklinde kullanılır. Bu duruma zamirlerde de rastlanır. (aqluyan, sulariyan, beyen, seyen).

Yükleme hâli ekinin sadece düz, dar, ince şekli olan /+(y)i/ kullanılmaktadır. Bazı köylerde ikinci tekil şahıs iyelik eki alan kelimelere yükleme hâli eki geldiği zaman iki ek birleşerek /+yun/, /+yin/, /+un/, /+ın/, /+vi/ şeklinde kullanılmaktadır. (komuriyun, otuyun, sobayın, muradun, kızın, çocukların, kızuvı) Bulunma ve ayrılma hâli eklerinin tonsuz şekli olan /+ta/, /+te/ kullanılmamaktadır.

İyelik eklerinin birinci ve ikinci şahısları için yuvarlak, kalın vokalli şekiller tercih edilirken; üçüncü şahıslar için düz, dar, ince vokalli şekiller tercih edilir. Çokluk ekinin çoğunlukla kalın şekli tercih edilir ve bazı köylerde ekin sonundaki /r/ sesi düşürülür.

Birinci çoğul şahıs eki olarak tüm kiplerde sadece /+(u)ğ/ kullanılır. Duyulan geçmiş zaman eki olarak ilçenin tamamında ve tüm şahıslarda ekin sadece düz, dar, ince vokalli şekli olan /-miş/ kullanılır. Görülen geçmiş zaman eki olarak çoğunlukla ekin yuvarlak, dar, kalın vokalli şekli olan /-du/ tercih edilir.

Şimdiki zaman ekinin kullanımıyla ilgili ilçe üç farklı gruba ayrılır: *Merkez, Tekkale, Çevreli, Ormandibi, Köprügören, Dokumacılar, Yamaçüstü, Sütlice, Pamukçular, Küplüce, Bostancı, Altıparmak, Çıralı, Mutlugün* birinci grupta yer alıp "-(y)er" ekini; *Kılıçkaya, Morkaya, Dağeteği, Darıca* köyleri ikinci grupta yer alıp "-er, -ir" ekini; *Erenköy* ise üçüncü grupta olup "-

(i)y(r)" ekini kullanmaktadır. Gelecek zamanın birinci çoğul şahıstaki kullanımıyla ilgili ilçe dört farklı gruba ayrılır: *Merkez, Çevreli, Kılıçkaya* köyleri birinci grupta yer alıp "-ico, -icu" ekini; *Tekkale, Ormandibi, Dokumacılar, Yamaçüstü, Sütlüce, Küplüce, Bostancı, Altıparmak, Çıralı, Mutlugün* köyleri ikinci grupta yer alıp "-acak, -ecek" ekini; *Köprügören, Pamukçular, Erenköy* köyleri üçüncü grupta yer alıp "-icak" ekini; *Morkaya, Dağeteği, Darıca* köyleri dördüncü grupta yer alıp "-acu, -ecu" ekini kullanmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan gereklik ekleri /-malı/, /-meli/ kullanılmamaktadır. Bunun yerine (fil + ma + iyelik eki + lazım / lazım) şekli tercih edilmektedir. (getmam lazım, getmam lazım).

KAYNAKÇA

- Acar, Turgut (1972), *Artvin ve Yöresi Ağzları*, Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Aksan, Doğan (2015), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. II. Cilt, Ankara: TDK Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin (2015), *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bulak, Şahap (2017), "Türkçede Gereklik İfadesinin Kip Hüviyeti Kazanmadan Önceki Gelişim Süreci", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 21 Sayı: 72 (Güz 2017): 337-355
- Buran, Ahmet (1996), *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Ankara: TDK Yayınları, 1996.
- Daşdemir, Muharrem (2008), "Anadolu Ağzlarında Çekimli Yapılarda Ortaya Çıkan /+(E)n/ Eki ve Buna Bağlı Ses Değişmeleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 36 Erzurum, 1-16.
- Daşdemir, Muharrem (2015), *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal İşlevsel Söz Dizimi*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2015), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2002), *Kars İli Ağzları -Ses Bilgisi-*, Ankara: TDK Yayınları.
- Kartallıoğlu, Yavuz (2007), *Türkiye Türkçesi. Türk Lehçeleri Grameri*. (Ed. Ahmet Bican Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2009), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım.
- Gemalmaz, Efrasiyap (1995), *Erzurum İli Ağzları*, I. Cilt. Ankara: TDK Yayınları.
- Günay, Ayşe (2017), "Karaçay-Malkar Türkçesinin Kendine Has Özellikleri ve Kıpçak Lehçeleri Arasındaki Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 53: 109-114
- Günay, Turgut (2003), *Rize İli Ağzları*, Ankara: TDK Yayınları,.

Günşen, Ahmet. "Anadolu Ağızlarında Farklı Bir Gelecek Zaman Eki ve Çekimi: -ıcı /-ici ; -ucu /-üçü". *Turkish Studies /Türkoloji Dergisi*, 1 Sayı: 2, (2006):

Karadoğan, Ahmet (2001), "Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler",*Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Cilt: 1-2, Sayı: 44, 171 – 179

Karahan, Leyla (2011),“Birleşik Kipli Fiillerde Çokluk Eki -lar'ın Yeri”,*Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları,.

Karahan, Leyla (2014),*Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2014),*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.

Kürüm, Mesut (2015),“Türkçede İyelik Eklerinin Ele Alınışı ve Çağdaş Lehçelerde Kullanılışı”,*Mavi Atlas Dergisi*,C. 4, 76-95

Özek, Fatih (2012), “Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri”,*Turkish Studies*, Volume: 7/1, Winter,1751-1765

Sariahmet, Ebru (2018), *Rize Çamlıhemşin Ağzı*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Uygur, Sinan (2010), “Yusufeli Ağzındaki Kıpçakça Kelimeler”, *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 341-344.

Uygur, Sinan (2017), Ahıska–Ardahan–Artvin–Batum–Rize-Trabzon Hattında /+(a)y/ ~ /+a/ Eki, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 457-473.

Turan, Zikri (2006),*Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı*, Ankara: TDK Yayınları.

Vural, Hanifi ve Tuncay Böler (2017), *Ses ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Kaynak Kişiler:

İlçe merkezinden Mehmet Demirci (87), Peruze Demirci (87), Meryem Aksoy (64);

Tekkale köyünden Ayşe Ergen (60), Necmiye Durur (65), Sultan Uzun (78);

Çevreli köyünden Halit Yağcıtekin (70);

Kılıçkaya köyünden Fatma Kurban (94), Nejdathunutlu (59);

Ormandibi köyünden Elif Kara (90), Mehmet Koruk (90);

Köprügören köyünden Sona Erdoğan (66);

Dokumacılar köyünden Hatice Yaralı (67);

Yamaçüstü köyünden Adil Tunç (78);

Sütlüce köyünden Firdes Albayrak (73), Recep Duman (67);

Morkaya köyünden Ahmet Budak (80), Mustafa Doğan (77);
Pamukçular köyünden Eyüp Güney (84), Zeynep Güney (81);
Dağeteği köyünden İkrâm Yıldırım (84), Ziver Ağır (73);
Darıca köyünden Yadigar Özmen (80);
Erenköy köyünden Asım Başbüyük (67);
Küplüce köyünden Ahmet Bıçakçı (63), İbrahim Gültaş (73);
Bostancı köyünden Nazmiye Yıldızoğlu (69);
Altıparmak köyünden Recep Kırımlı (94);
Çıralı köyünden Süleyman Işık (85);
Mutlugün köyünden Yaşar Toprak (79).

Extent Abstract

The center of Yusufeli changed its place seven times during the Ottoman and Republican periods. With the first Ottoman conquest, Peterek was made a district, then moved to Kiskim, Öğdem, and Ersis. During the Republic of Turkey, it was transferred from Ersis to Öğdem and to Ahalt, which is its current place. With the construction of hydroelectric dams on the Coruh River in recent years, it is possible that the district center will be moved because it will be flooded by the "Yusufeli Dam" waters. For this reason, it is extremely important to compile and record the characteristics of the Yusufeli dialect. Searching for the unique dialect features of the region on the inflectional suffixes and mapping them will contribute to the dialect studies on Yusufeli. In this article, which is derived from the study, which was previously prepared as a master's thesis named "Yusufeli Dialect" in Recep Tayyip Erdoğan University, Social Sciences Institute, Turkish Language and Literature Department, the distinctive characteristics of the regional dialect were determined. Since the differences are usually seen on inflectional suffixes, there is a need to present them as an article. Showing these with maps will be a guide for dialect atlases to be made in the future.

It is possible to say the following about the general situation of inflectional suffixes in Yusufeli dialect:

/+(n)un/, which is a rounded, back-vocal form of the genitive suffix, is usually used. /+(y)a/, which is a front form of the dative case suffix, is generally preferred.

In some villages, when the dative case suffix is added to the words that have the second person singular possessive suffix, /+(a)n/ is transformed into /+(e)n/ (elan, pantolan, saçan). In some cases, two suffixes are combined and used as /+yan/. This situation is also found in pronouns (ağluyan, sulariyen, beyen, seyen).

/+(y)i/, which is an unrounded, narrow and front form of the accusative case suffix, is only used. In some villages, when the accusative case suffix is added to the words that have the second person singular possessive suffix, two suffixes are combined and used as /+yun/, /+yin/, /+un/, /+in/, /+vi/ (komuriyun, otuyun, sobayin, muradun, kızın, çocukların, kızuvi). /+ta/, /+te/, which are the unvoiced forms of dative and locative case suffixes, are not used.

While round and backsound forms are preferred for the first and second person possessive suffixes; the unrounded, narrow and front sound forms are preferred for the third person possessive suffix. The plural suffix is mostly preferred in front form, and in some villages the /t/ sound at the end of the suffix is dropped.

/+(u)ğ/, which is a first person plural suffix, is only used in all tenses. As the past perfect tense suffix, /-miş/, which is an unrounded, narrow, and front sound form of the suffix, is only

used in the whole of the district and in all persons. As the simple past tense suffix, /-du/, which is a round, narrow and back sound form of the suffix, is mostly preferred.

Regarding the use of the simple present tense suffix, the district is divided into three different groups: Merkez, Tekkale, Cevreli, Ormandibi, Köprügören, Dokumacılar, Yamaçüstü, Sütlüce, Pamukçular, Küplüce, Bostancı, Altıparmak, Çıralı, Mutlugün are included in the first group and use the suffix "-(y)er"; Kılıçkaya, Morkaya, Dağeteği, Darıca villages are included in the second group and use the suffixes "-er, -ir"; and Erenköy is included in the third group and uses the suffix "-(i)y(r)". Regarding the use of the future tense in the first person plural, the district is divided into four different groups: Merkez, Cevreli, Kılıçkaya villages are included in the first group and use the suffixes "-ico, -icu"; Tekkale, Ormandibi, Dokumacılar, Yamaçüstü, Sütlüce, Küplüce, Bostancı, Altıparmak, Çıralı, Mutlugün villages are included in the second group and use the suffixes "-acak, -ecek"; Köprügören, Pamukçular, Erenköy villages are included in the third group and use the suffix "-icak"; and Morkaya, Dağeteği, Darıca villages are included in the fourth group and use the suffixes "-acu, -ecu". Necessitative suffixes /-mali/, /-meli/ used in Standard Turkey Turkish are not used. Instead, (verb + ma + possessive suffix + lazım / lazım) is preferred (getmam lazım (19-17) getmam lazım).